

**XIII. NÁRODNÍ KONFERENCE O MANŽELSKÉM,
PARTNERSKÉM A RODINNÉM PORADENSTVÍ**
Partnerství a rodičovství – synergie a konkurence

Asociace manželských a rodinných poradců ČR

**XIII. NÁRODNÍ KONFERENCE O MANŽELSKÉM,
PARTNERSKÉM A RODINNÉM PORADENSTVÍ**
Partnerství a rodičovství – synergie a konkurence

Marek Kolařík (Ed.)

**Sborník příspěvků z XIII. národní konference o manželském,
partnerském a rodinném poradenství:**
Partnerství a rodičovství – synergie a konkurence

Konference se konala 11.–13. května 2016 v Medlově na Vysočině

Olomouc 2016

Organizátor konference

Asociace manželských a rodinných poradců ČR

Konference se konala pod záštitou

Ministerstva práce a sociálních věcí ČR

Jihomoravského kraje

Kraje Vysočina

a Katedry psychologie FF UP v Olomouci

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

Editor © Marek Kolařík, 2016

© Univerzita Palackého v Olomouci v Olomouci, 2016

© Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 2016

1. vydání

ISBN 978-80-244-5035-3 (Print)

ISBN 978-80-244-5050-6 (Online: PDF)

OBSAH

Vztahy vrozené a získané v terapii rodiny David CICHÁK a Hana HEINDORFEROVÁ.....	9
Rodičovství - partnerství a mezníky ve vývoji dětí Helena FRANKE.....	13
Homoparentalita z pohledu gay-lesbické komunity Radka HÁJKOVÁ a Marek KOLAŘÍK.....	27
Etika v manželském a rodinném poradenství – výstup z workshopu Olga HINKOVÁ.....	37
Užitečné kontrakty v poradenství Šárka POUPĚTOVÁ.....	44
„Homoparentalita a netradiční rodiny“ – výstup z kulatého stolu Helena FRANKE, Pavel POKORNÝ, Martina PORKERTOVÁ, Ivana VELČOVSKÁ, Jiří PROCHÁZKA.....	52
Když dítě odmítá jednoho z rodičů aneb „ale on k tobě přece nechce jít!“ Barbora SYPTÁKOVÁ.....	56
My Backpack – příběhy přemístění vyprávěné dětmi Taťána ŠIMEČKOVÁ a Gabriela VYKYPĚLOVÁ.....	62
Vztahová přesvědčení v párové a rodinné terapii Slavoj TITL.....	71

CONTENT

Innate relation and obtained relation in the therapy of the family David CICHÁK a Hana HEINDORFEROVÁ.....	9
Parenting - marriage and milestones in the development of children Helena Franke.....	13
Gay and lesbian community's attitudes towards gay parenting Radka HÁJKOVÁ a Marek KOLAŘÍK.....	27
Ethics in marital and familial consultancy - workshop output Olga HINKOVÁ.....	37
Useful contracts in counselling Šárka POUPĚTOVÁ.....	44
"Homoparentality and unconventional families" – round table output Helena FRANKE, Pavel POKORNÝ, Martina PORKERTOVÁ, Ivana VELČOVSKÁ, Jiří PROCHÁZKA.....	52
When the child rejects a parent during divorce Barbora SYPTÁKOVÁ.....	56
My Backpack - removal stories created by children Taťána ŠIMEČKOVÁ a Gabriela VYKYPĚLOVÁ.....	62
Relation believes in couple and family therapy Slavoj TITL.....	71

PŘEDMLUVA

*Vážené kolegyně a kolegové,
právě otevíráte sborník z XIII. národní konference o manželském a rodinném poradenství. Stejně jako v předchozích letech bylo snahou autorů tohoto sborníku propojit někdy trochu odloučené světy akademického výzkumu a praxe v oblasti partnerského, manželského a rodinného soužití. Rád bych touto cestou poděkoval všem kolegyním a kolegům, kteří se na náročnou přípravu konference i vytvoření tohoto sborníku podíleli a všem Vám, čtenářům, přeji hodně úspěchů v pracovním, badatelském i osobním životě.*

PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Otrokovice, září 2016

VZTAHY VROZENÉ A ZÍSKANÉ V TERAPII RODINY

INNATE RELATION AND OBTAINED RELATION IN THE THERAPY OF THE FAMILY

David CICHÁK a Hana HEINDORFEROVÁ

Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy Liberec,

cichak@rpliberec.cz, heindorferova@rpliberec.cz

Abstrakt: *Manželství obsahuje dvě funkce – partnerství a rodičovství. Standardně byly tyto složky vnímány propojeně, jako jeden manželský vztah. Ani nyní nejsou obvykle reflektovány a vědomě prožívány odděleně. V rodinné a párové terapii se občas dostáváme do kontaktu s tím, že tyto dvě složky jsou nejen odděleny, ale dokonce působí proti sobě. Ve svém příspěvku se zaměřujeme na rozdíl mezi vztahem vrozeným (rodičovství) a vztahem získaným (partnerství).*

Abstract: *Marriage has two functions – partnership and parenthood. Normally these two items were perceived together as the one marital relationship. Even nowadays those two parts are not reflected and experienced knowingly separatedly. In familial and couple therapy, time to time, we are facing the fact that these two parts are not only separated but even they stand against each other. In our article we are focusing on the difference between the innate relation (parenthood) and the obtained relation (partnership).*

Klíčová slova: *partnerství, rodičovství, vztah*

Keywords: *partnership, parenthood, relationship*

Každý z nás ve svém životě zažil dva druhy vztahů, a to vztah vrozený a vztah získaný. Vztahy vrozené vznikají oplozením, těhotenstvím a porodem. Početím dítěte vznikají naráz tři vrozené vztahy. Vztah mezi dítětem a matkou, mezi dítětem a otcem a mezi oběma rodiči. V individuálním příběhu každého člověka jsou vrozené vztahy starší a mají delší historii, než kterýkoli vztah získaný. Do vztahů vrozených jsme vrženi – nemůžeme si je zvolit. Jsou to vztahy samozřejmé, u kterých můžeme prožívat nezměrný strach z toho, že nebudou naplněny. Důsledky nenaplněnosti vrozených vztahů je možno vidět např. u dětí, které se

dostanou do náhradní rodinné péče nebo žijí svůj život v ústavní péči. Pokud se stane, že vrozený vztah není naplněn, má rodinný systém snahu na toto volné místo „nasát“ jiné osoby, od kterých se požaduje uspokojení vývojových potřeb dítěte. Vztah vrozený přetrvává i tehdy, když jsou rodiče neznámí, ztraceni, nebo dokonce zemřou. Biologickými rodiči stále zůstávají. V rámci vztahu vrozeného se nespojují pouze dva jedinci, ale hlubinně se spojují celé generace rodů. O těchto vztazích uvažujeme jako o vztazích osudově stabilních, které jsou vždy oboustranné.

Oproti tomu vztahy získané jsou osudově labilní a mohou být pouze jednostranné. Tyto vznikají zvenčí, „náhodně“, seznámením se a přijetím. Právě podmínka přijetí je nezbytná pro trvání získaného vztahu. Nejsou samozřejmé a je potřeba věnovat velkou pozornost jejich udržování a budování. Lze je kdykoli ztratit, takže strachy o ně jsou pochopitelné. Snadno zanikají, pokud o ně nepečujeme, a to protože na rozdíl od vztahu vrozeného nemají biologický základ. Tyto vztahy mají schopnost spojit pouze dva jedince, a to za předpokladu, že jsou k tomu oba svolní. Pokud se vztah získaný rozpadne, pak se v rodové linii člověka v zásadě nic neděje.

Partnerství je vztahem získaným a početím dítěte vzniká rodičovství, které je spojeno vztahem vrozeným. V běžném fungování rodiny jsou tyto vztahy provázané a neoddělované. Pokud ale partnerství strádá, ztrácí se energie mezi partnery, někdy až tak, že se v rodinném systému rozvíjejí nemoci nebo jiné patologie, je nalezeno spontánní řešení v rozštěpení partnerství a rodičovství.

Ve své praxi se často dostáváme do kontaktu s rodinami, kde jeden z rodičů má s dítětem vztah vrozený a druhý získaný. Rodičovství prvního z nich – biologické (vrozený vztah) - je mnohdy i o několik let starší, než rodičovství druhého z nich (získaný vztah) – rodičovství psychologické. Tento několikaletý rozdíl, spolu s absencí biologického základu u nově přichozího rodiče, skýtá nebezpečí větší křehkosti vztahu mezi nevlastním dítětem a nevlastním rodičem.

Vztah „rodičovský“ k nevlastnímu dítěti je často determinován touhou udržet si dobrý vztah partnerský. Vidáme např. partnery žen, kteří jsou „nuceni“ potlačovat své nespokojenosti, vztek, agresi vůči chování nevlastního dítěte, nebo přímo agresi vůči nevlastnímu dítěti právě proto, aby se tímto nezhoršoval vztah partnerský. Mnohdy to vypadá tak, že mužům ve strachu, aby se nedostali do konfliktu s manželkou, je „dovolené“ dítě pouze chválit, případně nežádoucí chování dítěte ignorovat. V hloubi duše však vzrůstá nespokojenost mužů.

Upozorňují-li ženy na výchovná pochybení, sami pak často sklízejí obvinění ze strany své partnerky (i dítěte), že jsou nadměrně tvrdí, neempatičtí, agresivní. Muži pak nevědí, jak se vlastně k dítěti „smí“ chovat a vyústěním této situace nezřídka bývá rozhodnutí muže na danou situaci rezignovat (tzv. „zlomí hůl“). Žena, která již ve svém životě zažila rodičovství, ale ztratila partnerství, hledá svého nového partnera nejen pouze jako partnera pro sebe, ale zároveň v něm hledá kvality naplnění rodičovství pro své dítě. V praxi se pak stane, že před příchodem muže do této rodiny nebývají jasně vymezeny rodičovské kompetence náhradního rodiče. Často jsme také svědky takového uspořádání v rodinách, kdy např. vrozený vztah syna k otci, který z rodiny odešel, znemožňuje nebo komplikuje vytvoření nového získaného vztahu k náhradnímu rodiči. Syn ve své mysli udržuje stále živý vztah se svým biologickým otcem, a pokud by toto místo uvolnil pro otce náhradního, mohl by tento svůj čin vnitřně prožívat jako zradu.

Tyto situace mají tendenci následně ovlivnit i partnerství páru, což je vztah získaný, osudově labilní. Setkáváme se mnohdy s rozuzlením, kdy žena dá přednost svému vztahu s dítětem před svým partnerstvím.

V terapii se snažíme nedostávat tyto dva druhy vztahu do porovnávání či poměrování, ale naopak na každém z nich zdůraznit jeho výhodnost. Pokud by totiž v rodinném systému zůstaly pouze vztahy vrozené a nikdo z rodiny by nenavázal partnerství s někým cizím, pak by systém samovolně zdegeneroval.

V párové terapii dokonce mnohdy úmyslně partnerství a rodičovství oddělujeme. Oddělování těchto dvou vztahů je potřebné v rozvodových situacích, kdy partnerství již skončilo, ale je třeba, aby zralé rodičovství tento konflikt přežilo. Často vidáme „zkříženou“ komunikaci. Jeden z rodičů mluví k druhému z role rodiče, ale ten mu spontánně odpovídá v roli zraněného partnera. Tato „zkřížená“ komunikace zvyšuje v páru napětí a obvykle nikam nevede. Podmínkou pro zlepšení komunikace by mohlo být dosažení „psychorozvodu“ (smíření se s nastalou situací) u obou partnerů.

Zastáváme názor, že posílením vztahu vrozeného (rodičovství) nedosáhneme zlepšení vztahu získaného (partnerství). Spíše naopak - narozením dalšího dítěte je nárok na rodičovství větší a na partnerství logicky zbývá méně času i prostoru.

Máme za to, že je dobré v párových i rodinných sezeních mít na zřeteli rozdíly mezi těmito dvěma druhy vztahů.

Literatura

- 1) Corneau, G. (2013). *Anatomie lásky: vztahy otec - dcera, matka - syn a jejich vliv na budoucí partnerské vztahy*. Praha: Portál
- 2) Chvála, V., Trapková, L. (2008). *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. Praha: Portál
- 3) Kopřiva, K. a kol. (1988). *Moderní psychoanalýza a manželské poradenství*. Praha: MPP NVP.
- 4) Kratochvíl, S. (2009). *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál
- 5) Titl, S. (2014). *Psychoanalytická párová terapie*. Praha: Portál
- 6) Trapková, L., Chvála, V. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál
- 7) Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- 8) Will, J. (2011). *Psychologie lásky: osobní rozvoj cestou partnerského vztahu*. Praha: Portál

RODIČOVSTVÍ - PARTNERSTVÍ A MEZNÍKY VE VÝVOJI DĚTÍ

PARENTING - MARRIAGE AND MILESTONES IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN

Helena FRANKE

Akcent College, Praha, e-mail: helenafanke@seznam.cz

***Abstrakt:** Od 60. a 70. let dvacátého století docházelo ve Francii, v anglosaských zemích a pak i v ČR k velkému rozvoji věd o výchově. Byly vyústěním změn, které přinesl jednak humanisticky orientovaný obrat po druhé světové válce, důraz na vztahovost a rodinu, a také v neposlední řadě vliv rozvoje kognitivních věd. Ty, společně s vývojem techniky, přinesly řadu poznatků o lidském vývoji a o možnostech jeho rozvoje. Dnešní rodiče mají k dispozici řadu informací o tom jak své děti vychovávat, jak je stimulovat a rozvíjet jejich potenciál. V průběhu posledních dvaceti let navíc vzrostla v ČR možnost výběru alternativních forem vzdělávání a to na všech stupních. Ve své praxi školní psycholožky na soukromé základní škole se každodenně setkávám s rodiči, kteří do svých dětí investují nejenom finančně, ale i časově na vysoké úrovni. Na druhou stranu vyrůstá velký podíl těchto dětí v rozvedených manželstvích. Jaká je možná příčina tak častého rozpadu partnerství? A jak je možné citlivě sladovat partnerství a rodičovství s ohledem na různé vývojové fáze dětí? Na tyto a jiné otázky se pokusíme odpovědět na workshopu, na kterém budou mimo jiné prezentována data z aktuálních výzkumů rodičovství a partnerství.*

***Abstract:** From the 1960s and 70s onwards, educational sciences developed in great strides in France and the English speaking world, and later also in the Czech Republic. This was the result of the turn to humanism after WW2 on the one hand, and the emphasis on relations and the family and also the impact of the development of the cognitive sciences on the other. They provided a continuous stream of knowledge about human development and the opportunities for its advancement. Today, parents have a great amount of information at their disposal on how to raise their children, how to stimulate their growth, and develop their potential. Over the last 20 years, the number of options for alternative forms of education on all levels in the Czech Republic's educational system also greatly increased. During my work as school psychologist at a private elementary school I see a great number of parents investing not only financially into their children but also their a great amount of their time. On the other hand, a*

large proportion of these children grow up with their parents being divorced. What are the possible causes of these failed partnerships? And how can we harmonize partnership and parenting needs with regard to the different development phases of the child? We will try to answer these and other questions in the workshop where we will also present data from recent research on parenting and partnership.

Klíčová slova: *partnerství, rodičovství, rodina, výchova, psychosexuální vývoj dětí*

Keywords: *parenting, family, education, psychosexual development of children.*

Úvod

Téměř každý den se ve své psychologické praxi a i ve svém soukromém životě setkávám s tématem rodičovství a partnerství. Pracuji na soukromé základní škole v Praze jako školní psycholožka, takže řeším otázky spojené s výchovou a vzděláváním dětí. Ve své soukromé praxi se potom setkávám s rodinami nebo páry, které hledají podporu v řešení náročných životních situací. V neposlední řadě jsem také manželka a matka dvou synů a balancování rodičovské a manželské role s vývojovými nároky dětí znám velice dobře.

V rozhovorech, které s rodiči provádím, se setkávám s povzdechem nad plněním nároků, které obě role přinášejí. A nejde jenom o to být dobrý rodič nebo dobrý partner. Častokrát jde i o hledání optimální rovnováhy obou rolí, o balancování, o podporování synergie a uvědomování si rivality, které se v bohaté rodinné síti objevují.

O opodstatněnosti obav ze zvládnutí rodičovské a partnerské role svědčí dlouhodobě statistiky. Ty ukazují, že zhruba 50% manželství v ČR končí rozvodem. Číslo je pravděpodobně ještě vyšší, protože řada partnerů není sezdána a tak jejich rozchod není statistikami zachytitelný. Trend, který nepřeje stabilnímu partnerskému soužití je paradoxně v kontrastu s celospolečenským důrazem na děti, jejich výchovu, vzdělávání a optimální rozvoj jejich potenciálu. Cílem tohoto příspěvku není nostalgické vzpomínání ani lamentování nad současným stavem. Naopak. Prostřednictvím analýzy třech oblastí chci nabídnout pohled, který by pomohl pochopení současného vývoje.

První část příspěvku se zaměří na sociologický pohled na vývoj rodiny a vztahů uvnitř ní. Zadruhé bych ráda vyzvedla některá specifika psychického vývoje dětí a vývojové úkoly,

kteřé kladou na rodiče. Zatřetí nabídnu pár tipů pro dospělé jak úspěšně balancovat obě role a podporovat zdravou synergii v rodině.

Rodina v kontextu společenských změn

Dříve než se pustíme do úvah nad vzájemným vztahem rodičovství a partnerství a jejich významu pro vývoj dětí, považuji za užitečné provést alespoň minimální exkurz do historického vývoje rodiny. Mou ambicí není předložit dokonalý přehled forem rodinného soužití nebo proměn vzájemných rodinných vazeb. Domnívám se ale, že některým problémům současné rodiny budeme lépe rozumět, připomeneme-li si kontext sociálních změn, ve kterých se rodina vyvíjela. Stěžejní důraz chci položit na vývoj vztahů rodičů k potomkům; na proměny rodičovské role a proměny forem mezigenerační transmise. Výchozími texty pro mne byly práce sociologů rodiny Francois de Singlyho, který pracuje s Durkheimovským pojetím „moderní rodiny“, a práce sociologa Oldřicha Matouška.

Z hlediska proměn rodiny považuji za klíčové tyto prvky jejího historického vývoje:

1. rozpad rodiny jako hospodářské jednotky vlivem postupné industrializace;
2. zavedení povinné školní docházky;
3. transformaci materiálního kapitálu na kapitál kulturní;
4. dominanci vztahově-afektivní roviny v rodině;
5. akcent na individuaci jednotlivých členů rodiny.

Rozpad rodiny jako hospodářské jednotky vlivem postupné industrializace

S pohledem na historický vývoj rodiny začneme už ve středověku, kdy bylo běžné soužití širších rodin. Tyto rodiny zahrnovaly i námezdní pracovníky, učně. Forma výchovy byla v té době postavena na principu „přímého učení“ v rámci vlastní rodiny nebo mimo ni. Děťství mělo v té době jenom krátké trvání, zhruba do osmi let (Matoušek, 1997, s. 27). Rodina, jako samostatná hospodářská jednotka, kladla důraz na pracovní síly a majetek. V tomto kontextu byla poměrně typická necitelnost vůči nenarozeným či čerstvě narozeným dětem. Jejich vysoká úmrtnost v tom sehrála svou roli. **Rodina této doby byla „nejen společenskou jednotkou, je i jednotkou výrobní a institucí výchovnou“** (Matoušek, 1997, s. 27), což logicky formovalo výchovný vztah rodičů k dětem.

S novověkem se dostal do popředí zájem o rodinu a požadavek jejího posílení ze strany státní moci. Předmětem kritiky bylo odkládání dětí do nalezinců a jejich odesílání na učení do cizích rodin. Malthusiánské reformy v průmyslově vyspělých zemích se začaly projevovat omezením počtu dětí v rodinách. **Rodina se začala postupně zmenšovat.**

Revoluční prostředí Francie konce osmnáctého století a postupná industrializace znamenaly další změny pro rodiny. **Ty se začaly od té doby postupně vyprazdňovat.** Hnutí za ženskou emancipaci hlásala kromě zrovnoprávňujících požadavků i *svobodnou volbu manželského partnera určenou pouze citovou náklonností*. Zde bychom mohli nalézt první prvky akcentování **afektivní vztahové roviny v rodině**. Rodina, do té doby dosti otevřená vůči komunitě, se začala měnit. Do té doby byly citové potřeby členů rodiny plně podřízeny hospodářským zájmům (Matoušek, 1997, s. 27). Láska mezi manželi byla do té doby nahlížena jako cosi nepatřičného. Od 19. století se však pohled na vztahový základ rodiny měnil a to především díky postupnému zesvětšování společnosti pod vlivem romantismu; dále působil vliv vzestupu středních stavů a rozvoj tovární výroby a trhu. **Rodina se tedy postupně zmenšovala, uzavírala a vztahy se intimizovaly.**

K silícím požadavkům ženských emancipačních hnutí, které se promítaly do podoby rodiny, přispěla, novověká industrializace. Ta přenesla pracovní místo z rodiny do továrny a soustředila obyvatele do měst. Zároveň tak docházelo k devalvaci ženské domácí práce, která neměla na trhu práce žádnou hodnotu a stala se přítěží. Nejprve muž a později žena tak byli při plnění pracovní funkce zajišťující materiální reprodukci rodiny „vytrženi“ z jejího lůna. A jak tomu bylo s dětmi?

Zavedení povinné školní docházky

Tak jako byli dospělí nuceni opouštět rodinu kvůli práci, děti z ní na podstatnou část dne začaly odcházet do školy. Škola, na kterou nebylo do té doby místo (výchovu a vzdělávání zabezpečovala přímá transmise v rodině), se stala součástí života všech rodin. Zavedení povinné školní docházky bylo přelomovým zásahem do života rodiny. Nejenom, že došlo k odchodu dítěte z rodiny (za účelem jeho vzdělávání, které vyžadovala určitý chráněný prostor a čas). Jednalo se o významný cílený zásah státu do rodiny, který se od té doby stále zvyšuje.

Moderní rodina hraje v socializaci dítěte stále menší roli (Talcott Parsons in De Singly, 1999, s. 20). Řadu jejích dřívějších funkcí převzaly jiné instituce. Z hlediska výchovy dětí zasahuje nejvýznamněji právě škola. Phillipe Aries (in De Singly, 1999, s. 20), ale tvrdí, že zavedení **školní docházky dítě pouze nevytrhlo z rodiny, ale naopak znamenalo upření větší pozornosti rodičů na dítě**. K dítěti byl vytvořen nový vztah. Zavedením povinné školní docházky došlo i k novému pojetí celé rodiny. Do popředí zájmu se dostala specifika **dětského vývoje, kterými se děti liší od dospělých**. Dítě je hodnoceno samo za sebe, jako osobnost a jeho školní docházka a úspěchy i neúspěchy v ní vstoupily do středu zájmu rodiny. Škola se významně podílí i na ustanovení „chráněného“ období dětství. Postupně díky dalšímu rozšiřování a prodlužování vzdělávání je toto „hájené“ období dětství výrazně prodlužováno. Tento fenomén ale neovlivňuje v současné době jenom pojetí dětství, ale ovlivňuje i další vývojové fáze. Zvýšené nároky na profesní přípravu posouvají začátek dospělosti do vyšších let a znamenají i odsun začátku rodičovství a zakládání rodin. Diskrepance mezi sociální a biologickou zralostí stojí za některými specifickými problémy dnešních párů a rodin. Např. krize středního věku nyní častěji potkává dospělé v situaci, kdy jsou jejich děti ještě malé. Zatímco generace našich rodičů měla ve čtyřiceti již téměř dospělé děti, dnešní čtyřicátníci rodiny teprve zakládají nebo jejich děti stále navštěvují základní školu. Nižší věk dětí v době případného rozchodu páru může znamenat více rizik.

Transformace materiálního kapitálu na kapitál kulturní

Na pozadí výše uvedených změn, které moderní rodinu nejvýrazněji formují od třicátých let dvacátého století, došlo i k transformaci rodinou předávaného dědictví (mezigenerační transmise). Dominantní úlohu začal mít ve společnosti školní kapitál a kulturní transmise. Cíl této transmise je ale stále stejný. Vedle biologické reprodukce jde o reprodukci sociální se snahou o mezigenerační udržení či zlepšení postavení rodiny v sociálním prostoru. Durkheim říká, že „*v určitých profesích je už mezigenerační transmise starým způsobem nemožná*“. Má na mysli pracovníky, kterým práce přináší jen čest a uznání, ale žádné bohatství. „*Nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání*“ (de Singly, 1999, s. 29). O naplňování „*školního kapitálu*“, který se formou vysvědčení, osvědčení a diplomů získává ve škole, se starají rodiče především volnou vhodnou školy a intervencemi, kterými do chodu školy zasahují.

Vztahově – afektivní rovina

Postupným „odchodem“ všech členů rodiny mimo zdi domova se vytváří paradoxně **uzavřenější a intimnější rodinný (soukromý) prostor**. Členové rodiny mají zájem být v tomto prostoru pohromadě, a proto se oproti minulosti začíná věnovat velká pozornost **kvalitě vzájemných vztahů**. Namísto vztahů pramenících z věcí se vytvářejí vztahy k osobám (k otci, matce, k dětem). **Význam citů ve vztazích roste**. Vztahy samotné začínají být dominantou moderní rodiny. Vedle „nárůstu citu“ v rodině se rodina orientuje na péči o výchovu svých dětí. De Singly dokonce hovoří o současné rodině jako o „**vztahové**“ (cit. d., s. 11). Avšak právě vztahy, se svou „neobjektivní“ podstatou, mohou znamenat pro členy rodiny, školu i psychology interpretační potíže.

„Zaměření rodiny na jednotlivé osoby, na rodinnou intimitu, na autonomii rodiny ve vztahu k širšímu příbuzenstvu, k sousedům i k širší společnosti je ale doprovázeno vyšší závislostí na státu“ (Durkheim). Došlo k odpoutání moderního člověka od vazeb na místní komunitu a k rozčlenění lidského života do málo souvisejících sfér řízených byrokratickými aparáty. V každé sféře je jedinci předepisována jiná role. Pouze rodina tak nabízí stabilní, pevné a neměnné místo. Rodina představuje prostor, který jedinci poskytuje příležitost být spontánní, přirozený, autentický. Ve vztahu k dětem je dominantou výchovného zájmu rodičů rozvoj dětské osobnosti. S tím souvisí i obrovské množství informací, které o optimálním rozvoji dětí pojednávají. Ať už se jedná o knihy v knihkupectvích, informace na internetu nebo všelijaké kurzy a školení k lepšímu rodičovství a rozvíjení šťastných dětí. Právě ale již zmiňovaná neobjektivnost vztahů a důraz na ideál spokojenosti činí hlavní roli rodiny velice křehkým zbožím.

Akcent na individuaci jednotlivých členů rodiny

Zaměření na osobní vztahy v rodině a současné zúžení rodiny (poklesem počtu potomků a odpoutáním od příbuzných) bylo základem pro pozdější zdůrazňování individuality a autonomie jednotlivých rodinných příslušníků. Zároveň však rodinní příslušníci tráví čím dál více času v zaměstnání, ve společnosti lidí stejné profese, jakoby v jiných „náhradních“ rodinách. **Do popředí se dostávají osobní touhy a potřeby jedince jako individua**. Rodina se tedy sice zmenšuje a zužuje, ale zároveň sociální prostředí, se kterým je každý jedinec v bezprostředním vztahu, se rozšiřuje. **Autonomní rozvoj je prioritou dnešní doby**. Do popředí se dostávají individuální zájmy a odlišnosti jednotlivých rodinných příslušníků. Sílícím trendem je prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Individualismus

v rodině a autonomie jednotlivce je novým prvkem, který se v současnosti posiluje. Paradigmatem dnešní společnosti už není rozvoj rodiny, ale rozvoj „osobnosti“ jejich jednotlivých členů, především jejich individuálních odlišností. Ty jsou zvýrazňovány, upevňovány a neustále rozvíjeny. Napojenost a společné sdílení času členy rodiny jsou narušovány i zásahy vnějšího světa, a to prostřednictvím moderních technologií. Trávení intimních chvil, psaní úkolů nebo čas společného jídla jsou narušovány pracovními maily nebo děním na sociálních sítích. Za jednu z dimenzí rivality, považuji právě tento souboj mezi intimním prostorem rodiny a vnějším světem.

Z přehledu historických změn rodiny je patrné, že její hlavní funkcí se stalo vzájemné uspokojování základních psychických potřeb rodičů a dětí. Akcent na vztahově-afektivní rovinu, individualismus a obecně silná psychologizace vztahů (i mimo rodinu) zvyšuje citlivost a nároky rodinných příslušníků na synchronizaci uspokojování těchto potřeb. Tak se vzájemné vztahy vystavují ohrožení a stávají se zranitelnými. Zvyšující se počet singles, nižší porodnost a sňatečnost a naopak vyšší rozvodovost jsou toho důkazem.

Partnerství a rodičovství

Do partnerství vstupují lidé různě vybaveni. „*I ti zralí, kteří měli to štěstí, že vývojem prošli vcelku dobře, nejsou problémů ve vztazích ušetřeni*“ (Titl, 2014, s. 136). Psychoanalytický párový terapeut Slavoj Titl považuje za zralé jedince ty, kteří:

- a) jsou schopni si udržet psychickou rovnováhu i v separaci a nemusí obětovat své zájmy, aby si udrželi blízkost;
- b) kteří mají schopnost objektní stálosti;
- c) mají **relativně** stabilní narcistickou rovnováhu (dobrou sebeúctu) se schopností empatie;
- d) a **relativně** úspěšně vyřešili i oidipskou situaci.

I do vztahů relativně stabilních a zralých jedinců se promítají různá nevědomá očekávání a naděje odvozené především ze zkušeností s důležitými osobami jejich dětství (Titl, 2014).

Kromě těchto nevědomých obsahů si partneři do vztahu přinášejí rodinné tradice, zvyklosti, pravidla, představy o naplnění mužsko- ženských rolí, ale i témata, která se v rodinách transgeneračně řeší. To vše potom ovlivňuje kvalitu jejich partnerských a rodičovských vztahů.

Z pohledu balancování partnerství a rodičovství je užitečné tyto dvě role oddělovat. Řada jedinců tak nečiní a teprve v terapii na užitečné rozdíly přicházejí.

Trapková a Chvála (2005) hovoří ve své teorii rodiny jako sociální dělohy o vrozených a získaných vztazích. Právě partnerství, které vzniká většinou na základě zamilovanosti a sexuální přitažlivosti patří mezi vztahy získané. Ty se navazují během života a mohou také logicky zaniknout. Jejich utužení vyžaduje pravidelnou péči. Trapková a Chvála (tamtéž) specifikují tyto vztahy jako vztahy k ověření. Vzájemná důvěra se v nich teprve buduje na základě opakované zkušenosti. Na relativně nestabilních základech partnerství vznikají vztahy vrozené a to tehdy, když se do partnerství rodí děti. Vztah vrozený, k uvěření, se vytváří mezi dítětem (dětmi) a rodiči a také mezi partnery vzniká biologický rodičovský vztah. Ty jsou již nesmazatelné a nezrušitelné. „Uvěřitelnost“ tohoto vztahu, který se spontánně žije, podle mého názoru dobře koresponduje s funkcemi dnešní rodiny.

I pár, který vstupuje do vztahu relativně dobře připraven a rodičovství plánuje, se může dostat do náročných situací. Ostatně krize patří ke každému vývoji. Bez krizí bychom nemohli růst osobnostně, ale ani jako rodina. Balancování rodičovství a partnerství je někdy o to těžší, že klade na dospělé (ale i děti) různé nároky. Ty se mění nejvíce v závislosti na proměně schopností a potřeb dětí. Svůj vliv má samozřejmě také již zmiňovaný tlak společnosti na individuální rozvoj, ale třeba i touha rodičů po profesním úspěchu. V následujícím odstavci se podíváme na to, jak se nároky na rodičovství a partnerství proměňují v závislosti na vývojových etapách dětí.

Partnerství ve stínu dětského vývoje?

Partnerství prověřuje během společného života mnoho zkoušek a nástrah. Rodičovství, které je v posledních desetiletích tak akcentované, může být jednou z nich. Ukázka z výroků dvou otců jsou názorným příkladem:

Otec ročního dítěte: „Ztratil jsem manželku...kvůli dítěti. Její život je zaměřený na dítě, můj život je zaměřený na dítě. Jako kdybychom my dva už neexistovali. Může manželství přežít děti?“

Otec dvou dětí, 12 a 15. „Tak de to. Ovšem děti poněkud partnerství nabourávají. Každý spí jindy a nelze spát ráno, do kolika člověk chce. Nehledě na to, že jaksi zmizí neustálá sexuální

svoboda což je vůbec voprz. Pro vztah vražedná kombinace spolu úzce související. Děti jsou fajn, ale jak jsou skvělý tak jsou taky voprz ;)“

Kromě toho, že rodičovství sytí řadu psychických potřeb dospělých (Matějček, 1992), některé vývojové úkoly přinášejí zvýšené nároky a stres. Pak je výhodné, aby partnerský vztah opravdu odolal a fungoval ve vzájemné synergii jako „sociální placenta“ (Trapková a Chvála, 2005) pro vyživování a zdravý růst potomků v chráněném prostředí.

Těhotenství, porod a první rok dítěte

Období těhotenství a porodu je v naší současné společnosti věnována velká pozornost. Je to velký posun oproti generaci našich rodičů, kteří se stávali rodiči v sedmdesátých letech. K zájmu o období těhotenství a porodu přispěla nejenom redukce počtu dětí a akcentování vztahově – afektivní roviny. Přispěl k němu i rozvoj vědy a zobrazovacích metod, které umožňují sledovat vývoj dětí již v prenatálním období. Zjišťovat jejich chování a reakce na projevy rodičů či vnějšího okolí. Popularizace poznatků z neurovědy a kognitivní psychologie jdou ruku v ruce s akcentem na zmiňovaný individualismus. Ty se podle mého názoru projevují zdůrazňováním potenciálu dětí a hledáním optimální stimulace ještě před narozením. Také změny v českém porodnictví dávají ženám větší svobodu volby a nabízejí jim aktivnější úlohu. Právě období kolem porodu je obdobím, které klade velké nároky na čas a prostor ke sdílení a synchronizaci matky a dítěte. Požadavek na vyladování je v této situaci kladen i na partnera – otce. Ten nezřídka v nové roli zažívá první rivalitu vůči vrozenému vztahu mezi matkou a dítětem. Období porodu a prvního roku života dítěte je především o přizpůsobování se jeho potřebám. O vzájemné synchronizaci. Tato synchronizace je citlivá na zásahy zvenčí, zejména vůči zásahům z rodiny otce, jejíž mateřství není pro novopečenou matku známé. Znejišťovat matku v tomto období mohou ale i jiné rady, doporučení nebo informace ať už z reálných nebo virtuálních sociálních sítí.

Dosažení prvního roku života dítěte znamená první výraznou separaci od primární pečující osoby (matky). Ostatně již celý život dítěte bude jenom postupnou separací od matky. Všestranný rozvoj dítěte, ale především jeho pokrok v motorice a řečových schopnostech (vytvoření stálosti objektu) mu umožňuje fyzické vzdalování od matky a zároveň komunikaci prostřednictvím řeči s dalšími osobami. Dítě se prostřednictvím prvních krůčků učí opouštět náruč primární pečující osoby a je optimální, pokud náruč otce je připravena v tomto období

k přijetí dítěte. Přestože se dítě pozvolna od matky vzdaluje, je stále do velké míry v její blízkosti celé předškolní období.

Třetí rok – osobnost - vzdor a hranice

Výrazným vývojovým mezníkem je třetí rok dětí, je výrazný specifickou potřebou individuace, uvědomění si vlastního já dítěte. Jeho kognitivní, jazykové a motorické schopnosti jsou již velice dobře vyvinuté. Dítě se v této době učí abstraktním pojmům a osvojuje si a zvnitřňuje normy chování. Asi nejedna rodič ví, jak je někdy vyčerpávající čelit přáním dětí a vydržet vzdorovité období. Dítěti se dále rozšiřuje jeho sociální okruh, vydrží déle bez primární pečující osoby. Má jedinečnou možnost setkávat se i s jinými autoritami (otec, prarodiče, mateřská škola) a jinými způsoby chování či řešení konfliktů. Významným tématem třetího roku věku je také řešení oidipského komplexu. Přichází i druhá vlna rivality, kterou jsou často otcové zasaženi. Výroky jako „fuj táta“ nebo „tátu necí“ by ale neměly otce znejistit a odradit je od společného trávení času se svým malým „rivalem v lásce“. Zvláště v tomto období si řada rodičů těžko hájí svou společnou ložnici před roztomilými nebo ubrečenými dětmi. Příležitostné přespání u rodičů považují za pochopitelné. Důležité ovšem je, aby se z výjimky nestal zvyk, který by mohl vést k dalšímu vytlačování partnerství.

Vstup do školy a mladší školní věk

Ze společenského hlediska je vstup do školy jedním z nejvýraznějších životních mezníků. Status školáka je vysoce ceněn. Jazykové, percepční a motorické schopnosti mají děti již tak dobře zautomatizované, že je mohou využívat jako nástroj učení ve školním prostředí. Úroveň řeči a myšlení umožňuje zabývat se jazykem na meta-úrovni, což se projevuje samozřejmě i v sociálních vztazích dětí. Dítě přechází v tomto věku do vývojové trajektorie otce (Trapková a Chvála, 2005). Škola, podobně jako otec, vstupuje do těsného vztahu mezi matku a dítě a vystavuje jej „jiným“ vlivům a nárokům. Úspěšně překonané malé frustrace jsou podmínkou zdravého růstu a separace od primárně pečující osoby. Právě období kolem šesti let je poradenskými pracovníky označováno za kritické. V tomto období řeší zvýšené množství vztahových obtíží páru. Častěji dochází k neshodám a rozvodům. Zdrojem napětí jsou také odlišné způsoby socializace, které probíhají ve škole a v rodině. „Osahávání“ hranic školy a rodiny a porozumění nárokům patří mezi témata, která mohou rodičovství i partnerství zatěžovat. Návrat žen do zaměstnání a obstarávání mimoškolních aktivit dětí je také nezřídka vnímáno jako vyčerpávající.

Období latence – 6 – 11 let

Z hlediska psychosexuálního vývoje je toto období relativně klidné. K oživení oidipského komplexu dojde zase až ve věku okolo 12 let. Do té doby mají děti relativní klid a energii na zkoumání světa poznání. Na prvním stupni základní školy dochází k velkému rozvoji kognitivních a sociálních schopností. Tomu odpovídá i zvýšený zájem dětí o poznatky, vnější svět, o vztahy s druhými. Tyto potřeby si děti realizují právě ve škole nebo formou zájmových kroužků. V tomto období, mezi 6. a 11. rokem, děti častěji vyhledávají otce, tráví s nimi čas a vztah s matkou (primární pečující osobou) se dál uvolňuje. Na druhou stranu příprava do školy, plnění školních nároků a zvládání mimoškolních povinností může i nadále představovat značnou zátěž a případné neshody.

12 let – znovuoživení oidipského komplexu – začátek puberty

Ve věku okolo dvanácti let se děti vracejí do vývojové trajektorie matky. Platí to pro obě pohlaví (Trapková a Chvála, 2005). Dochází totiž k opětovné aktualizaci oidipského komplexu. Toto období je popisováno jako další vývojový mezník a jeho prožívání je spojeno s řadou obtíží, ať už u dětí tak u rodičů. Začátek puberty je u dětí spojen nejenom s hormonálními změnami, které se projevují zvýšenou náladovostí, intenzivním citovým prožíváním, ale i horším soustředěním a vyšší unavitelností. Děti mají zájem o další osamostatnění od rodičů, mají zájem o navazování dalších sociálních vztahů a poznávání okolního světa. Před tímto osamostatněním ale dochází k jakémusi ujištění o pevnosti vztahu s matkou. Období kolem jedenácti, dvanácti let je matkami označováno jako nejvíce zatěžující a to dokonce i v porovnání s ranými vývojovými fázemi či obdobími, pro které je typický výskyt „syndromu prázdného hnízda“ (Luthar & Ciciolla, 2016). Ukázala to studie, která zkoumala prožívání mateřství v průběhu jednotlivých vývojových fází dětí. Hodnocení osobního pocitu spokojenosti, rodičovství a percepce dětí vykazovaly v tomto věku nejvyšší známky stresu a depresivity. Z psychologické praxe je známo, že v tomto období se u dívek často vyskytuje mentální anorexie, sebepoškozování, deprese a celková uzavřenost. U chlapců se objevují spíše problémy v chování, zhoršení prospěchu, úrazy, OCD nebo tikové poruchy.

13 – 17 let - starší školní věk a adolescence

Jak už jsme uvedli výše je dočasné přiblížení se k matce ve věku okolo 12 let přípravou na další osamostatňování dítěte. Podobně jako v šesti letech se tato expanze do vnějšího světa děje přes otce (či druhou výchovnou osobu). V starším školním věku a adolescenci přecházejí děti do vývojové trajektorie otce. Odpovídá tomu i zvýšený zájem o okolní dění, o „jiné věci“,

o různé zážitkové experimenty. Vytváření vlastní identity prostřednictvím hledání nových vzorů a relativizování rodičovských figur je mnohdy náročný proces. Testování autority rodičů, ale i autority školy nebo jiných institucí patří „k popisu práce“ dospívajících dětí. Na otce je v tomto období zpravidla kladen vyšší požadavek na vymezení autority, hranic, kladení požadavků. Matka se připravuje na svůj vývojový úkol, kterým je umožnění odchodu mladého dospělého. Z psychologických praxí je známo, že v tomto období se vyskytuje opět zvýšené riziko stagnace. Chlapci a dívky experimentují s alkoholem a drogami, někdy berou rodičům peníze, dopouštějí se drobných přestupků. Dívky častěji vykazují v tomto období bulimii, a například sklony k sebepoškozování. Chlapci spíše inklinují k poruchám chování a vyšší úrazovosti. Ke stagnaci může dojít např. díky nepřítomnosti otce, ať už fyzické tak psychologické. Vývojovým úkolem matky a otce je změnit dosavadní vzorce chování k dítěti. To už totiž dítětem přestává být a začíná vrůstat do světa dospělých, do kterého je postupně zasvěcováno. Z psychosexuálního hlediska se dítě identifikuje s rodičem stejného pohlaví a učí se podobám párového soužití.

Sociální porod

Podobně jako klasický fyziologický porod si i porod sociální vyžaduje čas a hodně energie. Patří k němu i silné porodní kontrakce. Bez nich to nejde. Vypuzení z lůna matky (rodiny) je nutné, protože v děloze (rodině) začíná být těsně, dítě nemá dostatek prostoru a živin pro další růst. Někdy je dokonce výhodnější dětem „příjem živin“ utnout. V zájmu zachování jeho života je tedy nutné, aby opustilo chráněné prostředí. Protahované těhotenství by znamenalo ohrožení na životě i pro matku. K sociálnímu porodu dochází někdy okolo dvacátého roku, ale přesná věková hranice se obtížně určuje. V každém případě se jedná o stav zralosti a samostatnosti mladého dospělého. Na oddalování nástupu dospělosti a zralé separace může mít vliv jednak prodlužování dětství formou náročné předprofesní přípravy. Závažnější komplikací v oddalování zralé separace může být nepřijetí nové vývojové role rodiči nebo jejich absence v této době. Jak u bylo řečeno výše, dříve zmiňovaný „syndrom prázdného hnízda“ se neukázal být matkami tak negativně prožíván jako období začátku puberty (Luthar & Ciciolla, 2016). Uspokojování osobních potřeb rodičů, ať už formou práce nebo jiných sociálních kontaktů či aktivit je nicméně více než vhodné. Stejně vhodné je ale dále pečovat o partnerství. To sice v této fázi zdánlivě dospělo ke konci svého úkolu – vychování dětí k dospělosti. Na stranu druhou rodičovství trvá ve svých nových formách dál, později případně spěje k prarodičovství. Pro mnoho párů je toto období ale skutečně výzvou a hledáním nových forem svého vztahu. Jak o partnerství pečovat pod tíhou výše uvedených

vývojových úkolů? Jak ideálně balancovat rodičovství a partnerství a předejít rozpadu tohoto získaného vztahu?

Balancování partnerství a rodičovství

Podobně jako v jiných situacích i zde si musí každý pár či rodina přijít na optimální a efektivní řešení své situace sám. Úkolem profesionála je poskytnout čas a vytvořit prostor pro dialog mezi členy rodiny. Mnohdy mám pocit, že právě čas a trpělivost, které věnujeme jednotlivých krizovým obdobím je to nejdůležitější, co všichni členové rodiny potřebují. Potřebují čas na vyjasnění nových schopností a potřeb dětí a mnohdy i ujasnění, že i když „to bolí“ jde v podstatě o zdravý růst, kterým procházejí i jiné rodiny. Za užitečné považuji připomenutí hranic, které v rodinách existují. Ať už hranic mezi vnitřním prostorem rodiny a vnějším světem, tak mezi rodiči a dětmi, genderem, generacemi nebo právě mezi rodičovstvím a partnerstvím. Uvědomění si křehkosti partnerství a jeho důležitosti pro rodičovství bývá silným momentem v práci s rodinou. Přestože univerzální doporučení nejsou častokrát univerzálně aplikovatelná, pokusím se zde nabídnout inspiraci pro lepší balanc mezi rodičovskou a partnerskou rolí.

1. Sedněte si se svým partnerem (partnerkou) a řekněte si, zdali chcete rodičovství a partnerství vybalancovat.
2. Pokud je vaše odpověď ano, řekněte si, co konkrétního se dá dělat. Jak si můžete rozdělit práci, péči o děti, jak si rozdělit a vymezit čas pro odpočívání.
3. Vytvořte si společný rodinný kalendář, aby měli všichni členové rodiny přehled o aktivitách a časech. Časech s dětmi, časech pro mámu a tátu atd.
4. Organizujte si denní harmonogram tak, aby vám zůstal čas na partnerství. Např. uložte děti dostatečně brzy do postele, abyste měli ještě čas na spojení se svým partnerem, abyste mohli hovořit o tom, co zažil během dne. Sdílení každodenních událostí je velice důležité, i když nejde o „velké věci“.
5. Pokud chcete lépe balancovat rodičovství a partnerství, buďte si jisti, že s dětmi trávíte „kvalitní čas“. Dělejte si čas na společné hraní, kreslení, vyrábění, výlety do přírody. A to i každý rodič zvlášť s dětmi. Listování na facebooku mezitím, co si dítě staví hrad z písku, není to, o čem mluvím. Být s dětmi umožní dobré napojení, dobré budování vašeho vzájemného vztahu rodič – dítě.
6. Plánujte si čas jenom spolu s partnerem. Alespoň 1x týdně se podívejte společně na film, po tom, co už děti spí. 1x týdně si dojděte na večeři nebo kávu.

7. Plánujte si společný čas pro celou rodinu – dovolené, větší výlety. Tento čas má jinou strukturu než když je s dětmi jenom jeden rodič nebo když jde o všední rutinu.
8. Dělejte si čas jenom na sebe. Pokud nemáte energii, nemůžete se dát dětem ani partnerovi. Proto je dobré „dobíjet baterky“, ať už na konferencích, na masáži, na fotbale, s přáteli nebo doma četbou knih. V době, kdy vy se věnujete sobě má navíc váš protějšek možnost odpočinout si od vás, případně být s dětmi sám a užívat si rodičovství po svém.

Jistě by se dala najít celá řada dalších doporučení pro podporu partnerských a rodičovských vztahů. Koneckonců každý den jich slyšíme kolem sebe dost a dost. Ať už v roli poradců a terapeutů nebo v roli klientů. Je užitečné mluvit o rozdílech vztahů, se kterými se v rodinách setkáváme. Je podle mě užitečné hovořit o nárocích, které na rodičovství a partnerství výchova dětí klade. Je užitečné sdílet své zkušenosti i s druhými rodiči, kteří se nacházejí v podobné situaci. Mluvme spolu, je o čem.

Literatura

- 1) Arendtová, H., (1994). Krize kultury. Praha: Mladá fronta
- 2) Luthar, S. S., & Ciciolla, L. (2016). What it feels like to be a mother: Variations by children's developmental stages. *Developmental Psychology*, Vol. 52, 143 – 154.
- 3) Matějček, Z., (1992). Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN
- 4) Matoušek, O., (1997). Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Slon
- 5) de Singly, F., (1999). Sociologie současné rodiny. Praha: Portál
- 6) Titl, S., (2014). Psychoanalytická párová terapie. Praha: Portál
- 7) Trapková, L., Chvála, V. (2005). Rodinná terapie psychosomatických poruch. Praha: Portál

HOMOPARENTALITA Z POHLEDU GAY-LESBICKÉ KOMUNITY GAY AND LESBIAN COMMUNITY'S ATTITUDES TOWARDS GAY PARENTING

Radka HÁJKOVÁ a Marek KOLAŘÍK

Katedra psychologie FF UP v Olomouci, Vodární 6, 771 00 Olomouc,
radka-hajkova@email.cz, marek.kolarik@upol.cz

Abstrakt: *Cílem naší práce je zprostředkovat veřejnosti pohled co možná největší části gay a lesbické komunity na problematiku rodičovství stejnopohlavních párů. Poměrně obsáhlým vzorkem (408 respondentů) se nám podařilo získat mnohé nosné informace, které se následně dají využít v poradenských praxích, mohou posloužit jako podklad pro argumentaci při úpravách zákona, poskytují dobrý odrazový můstek pro další navazující výzkumy a neposlední řadě mohou napomoci k přiblížení tohoto kontroverzního tématu blíže k majoritní společnosti a tím pádem i napomoci i ke změně společenských postojů. Je totiž důležité si uvědomit, že přes všechny argumenty, předsudky, strachy a různá legislativní opatření, gay a lesbické rodiny existují a my bychom se s tímto faktem měli naučit žít a pracovat.*

Abstract: *The aim of our work is to mediate to the public of the big part of the gay and lesbian community about the problem of the parenthood of same- sex couples. Thanks to quite extended assay (408 respondents) we got some information which can be used in counseling practises, can be used as argumentation in legal provisions, can serve as the basic for the next researches or last but not least they can help to shift this controversial topic closer the the majority society and cosequently even to change of the social attitudes. It is very important to realise that although there are some arguments, prejudices, fears and some legislative arrangements, gay and lesbian families do exist and we have to learn to live with this fact.*

Klíčová slova: *stejnopohlavní pár, LG komunita, homoparentalita*

Keywords: *same-sex couple, LG community, homoparentality*

Úvod

Pro pojmenování rodin gayů a leseb existuje několik pojmů (stejnopohlavní, homosexuální, gay-lesbické atd.), ale nejvhodnější se zdá být pojem homoparentální, protože homosexuální orientaci v rodině mají pouze rodiče, nikoliv jejich děti, ale i ty jsou samozřejmě její součástí. Přesný počet homoparentálních rodin není v ČR znám, protože tato oblast není součástí žádných statistických šetření, nicméně je jisté, že jsou takto vychovávány stovky dětí. I když se naše práce nezaměřuje pouze na lesbické rodiny, je fakt, že většina dětí, které jsou vychovávány stejnopohlavním párem, jsou vychovávány dvěma ženami.

Proto se nyní budeme více bavit o lesbických rodinách. Ty můžeme terminologicky rozdělit na smíšené lesbické rodiny (jedna nebo obě partnerky si do vztahu přinášejí dítě z předchozího heterosexuálního partnerství) a plánované lesbické rodiny (ženy si pořídí dítě, až když jsou spolu ve vztahu a dítě je oběma plánované a chtěné). Samozřejmě existuje i kombinace obou variant. Dále můžeme rozlišovat pojmy nevlastní matky (partnerka ženy, která má dítě z předchozího vztahu) a sociální matka (partnerka, která si plánovaně pořídila dítě s biologickou matkou) (Sedláčková, 2009).

Otázkou gay rodičovství se ve svém výzkumu zabývá Sokolová (2009). Její studie vycházela z polostrukturovaných rozhovorů se 30 homosexuálně orientovanými muži, kteří odpovídali na dotazy, které autorka rozčleňuje do 4 témat (rodičovské touhy, reprodukční postoje, konstrukce homosexuálních rodin, možnost propojení role gay muže a gay otce). Výzkum přichází například se zjištěním, že 24 ze 30 dotázaných mužů touží po dítěti, což naprosto popírá všeobecně známý předpoklad, že gay muži nechtějí být rodiči. Zajímavý je fakt, že i když muži vyjádřili touhu po dítěti, většina z nich zároveň pochybovala o správnosti svého rozhodnutí. Hlavní roli v tom hrálo jednak sociální okolí, které sice čím dál více toleruje existenci homosexuality, ale stále se ještě nesmířilo s faktem, že homosexuálové chtějí mít rodičovská práva. Druhým argumentem, proč o svém rodičovství muži pochybovali, bylo tradiční genderové rozdělení rolí, tedy to, že žena je pro dítě důležitější než muž. Reprodukční strategie u gay mužů jsou v ČR velmi omezené. Adopce, pěstounská péče nebo surrogátní mateřství u nás není povoleno, takže se mnoho mužů často předem vzdává svých snah o pořízení si potomka. Skupinová rodina (jako jedna z mála existujících variant) - tedy rodina, ve které se na výchově dítěte podílí jak gay, tak lesbický pár, rozhodně není pro každého, a i když se tento model vyskytuje, není příliš častý (Sokolová, 2009).

Některé děti mohou žít v domácnosti s dvěma rodiči stejného pohlaví, další mohou mít ještě třetího heterosexuálního rodiče, jiné mohou být vychovávány pouze jedním homosexuálním rodičem, nebo se na jejich výchově může podílet větší skupina osob. Pokud dítě vyrůstá v milující rodině, kde vztah mezi partnery (a to bez ohledu na pohlaví) je kvalitní, plný tolerance, úcty a lásky, pak může tato rodina dát dítěti vše, co potřebuje pro svůj budoucí život. Rodiny nejsou v sociální izolaci a děti si mohou případný nedostatek určitého vzoru nalézat ve svém okolí. Výzkumy ukazují, že děti z lesbických rodin jsou obecně tolerantnější a otevřenější vůči různým jinakostem mezi lidmi. Pokud je navíc tento typ výchovy rodinou a jejím okolím přijímán jako něco normálního, dítě s tímto faktem bude vyrůstat a bude jej považovat za normu (Sedláčková, 2009).

Výzkumy zaměřené na děti vyrůstající v homosexuální rodině

V ČR doposud nevznikla rozsáhlá studie, zabývající se dopadem výchovy stejnopohlavním párem na vývoj dětí. V zahraničí tyto studie vznikají a je možné se na ně odkazovat (Talandová, 1997). Výzkumy homoparentálních rodin lze dělit na dvě skupiny. První zkoumá rodiny, do kterých bylo dítě přivedeno z předchozího heterosexuálního svazku. Druhou skupinou jsou rodiny, do nichž bylo dítě pořízeno umělým oplodněním nebo adoptí, a to až poté, co rodiče otevřeně přiznali svou sexuální orientaci (Nedbálková et al., 2011). Stacey and Biblarz (2001) ve svém výzkumu přichází s tím, že G/L jsou stejně dobrými, zodpovědnými a úspěšnými rodiči jako rodiče heterosexuální. Děti vyrůstající v homoparentální rodině byly stejně inteligentní, socializované a prosperující jako děti stejného věku vyrůstající v rodinách oboupohlavních. Green, Mandel, Hotvedt, Gray, and Smith (1986) ve svém výzkumu srovnávají dvě skupiny domácností (celkem 100). Jednu skupinu tvoří heterosexuální matky s 48 dětmi, druhou homosexuální matky také se 48 dětmi. Nejméně 2 roky se v této domácnosti nevyskytoval dospělý muž podílející se na výchově. V demografických údajích se ženy významně nelišily. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda výchova homosexuálně orientovanou matkou může ovlivnit konflikt sexuální identity dítěte, jeho stigma ve skupině jiných dětí, a zda je tedy obava z výchovy dětí homosexuálními jedinci oprávněná. Mezi skupinami dětí nebyly nalezeny rozdíly ani v oblasti sexuální identity, ani u nich nebyla zjištěna přítomnost emocionálních problémů. V oblékání byla skupina chlapců bez rozdílu, jen u dívek vyrůstajících s lesbickou matkou se objevovalo oblékání více genderově neutrální. Skupiny se nelišily ani v přání změnit si pohlaví. V oblasti budoucích povolání si chlapci opět volili neutrální nebo genderově typická povolání pro muže, dívky lesbických matek ale více inklinovaly k „mužským pracím“ (více než druhá skupina holčiček). K rolím v domácnosti se

všechny děti vyjadřovaly přibližně stejně a kopírovaly tradiční model. Hry, hračky, televizní hrdinové i činnosti dětí doma se opět od sebe neodlišovaly a kopírovaly klasické gender rozdělení. Dcery lesbických matek se více účastnily surovějších her. Menší rozdíl je vidět u těchto dívek i v častějším používání hraček jako jsou autíčka, zbraně atd. Svou sociální pozici mezi vrstevníky všechny děti hodnotily pozitivně a v kolektivu se cítily být oblíbené. Matky je popsaly jako vůdčí a společenské osobnosti. Za své nejlepší přátele označily děti kamaráda stejného pohlaví. Drobné rozdíly, které studie objevila, mohou vznikat z větší benevolence lesbických matek při volbě oblékání a formy her vlastních dětí, protože samy nejsou tak genderově vyhraněné. Všechny obavy společnosti byly tedy výzkumem vyvráceny. Strach ze zvýšené pravděpodobnosti vzniku homosexuality u těchto dětí sice nebylo možné přímo vyvrátit kvůli nízkému věku dětí, nicméně se u nich neobjevovalo obrácené chování v rodových rolích, kterým si prochází až dvě třetiny homosexuálů. Nepředpokládá se tedy větší výskyt, než běžné zastoupení v populaci. Homosexuální orientace rodiče tedy není kontraindikací způsobilosti k tomu být dobrým rodičem. Výsledky nelze úplně zobecnit, protože děti část života žily s mužským vzorem v domácnosti a navíc byly sledovány jen krátkou dobu. Vhodné by bylo výsledky doplnit o sledování skupiny dětí, které jsou vychovávány pouze lesbickou matkou (matkami) bez mužského vzoru a studie longitudinální (Talandová, 1997). Další významnou prací v této oblasti je například studie Golombok et al. (1983).

Limity těchto výzkumů

Při výzkumech homoparentality je mnoha autorům vytykáno hned několik nedostatků. Horší metodologická kvalita výzkumů, zatížení předsudky a politickou motivací oponentů. Vzhledem ke specifičnosti a vyhraněnosti daného tématu se obtížně ustupuje od určitých vžitých stereotypů a postojů výzkumníků. Většina výzkumů se provádí na vzorku proamerických žen středního věku a vyššího vzdělání, které bydlí ve větších městech a jsou otevřené v otázce své sexuální orientace. Autorům se často nedaří postihnout názory částí komunity, které se vyskytují mimo tato "epicentra", respondentů, kteří jsou jiné etnické skupiny či pocházejí z jiného kulturního prostředí. Dále bývá výzkumníkům vyčítáno využívání poměrně malého výzkumného souboru, který často nezahrnuje mužskou část komunity. U výzkumů zaměřených na lesbické matky s dětmi dochází často k promíchání skupiny žen, které do vztahu přicházejí s dítětem narozeným do původně heterosexuálního svazku a plánované lesbické rodiny. Nejčastěji volenou metodou při výběru výzkumného souboru v těchto typech studií je záměrný výběr, samovýběr eventuálně metoda sněhové

koule. Respondenti jsou obvykle seznámeni s cílem studie, což může vést k jejich podvědomé participaci na očekávaných výsledcích. Vytýkána je výzkumníkům také nejednotná metodika výzkumů. Často jsou využívány metody, které nesplňují základní psychometrické parametry a nejsou standardizovány na příslušnou populaci (Polášková et al., 2009).

Výzkumný vzorek:

Respondenti byli občané ČR starší 18 let, kteří sami sebe označili za homosexuálně orientované (z výzkumu byli vyloučeni jedinci bisexuální). Výzkum byl anonymní a účast v něm byla bezplatná. Ke sběru dat byl použit ad-hoc vytvořený dotazník, který vyplnilo celkem 394 respondentů, z toho 58 mužů a 336 žen. Dotazník obsahoval celkem 29 otevřených i uzavřených otázek. S ohledem na omezený prostor příspěvku přinášíme pouze výzkumné otázky a jejich zodpovězení.

Výzkumné otázky

- 1) Má homosexuální orientace vliv na touhu respondentů po dítěti?
- 2) Jaký způsob početí bude u komunity dominovat? (Ať již dítě počato bylo, nebo teprve bude).
- 3) Bude dítěti chybět při výchově stejnopohlavním párem vzor z jedné z rolí (mužské či ženské) a kým je podle jejich názoru možno tento vzor nahradit?
- 4) Jaké jsou největší obavy homosexuálních párů při pořizování potomka?
- 5) Jakým způsobem se budou lišit představy o předsudcích okolí vůči výchově dítěte stejnopohlavním párem od předsudků GL komunity?
- 6) Jaké obavy společnosti budou podle dotazovaných dominovat v otázce adopce dětí homosexuálním párem?
- 7) Má výchova stejnopohlavním párem vliv na budoucí život dítěte (a pokud ano, jaký)?
- 8) Jaké jsou nejvýraznější rozdíly mezi homosexuální a heterosexuální výchovou?
- 9) Bude většina dotazovaných pro adopci dětí stejnopohlavním párem a pro registrované partnerství?
- 10) Jakým způsobem by se podle homosexuální komunity dal změnit pohled majoritní společnosti na danou problematiku?

Zodpovězení výzkumných otázek

Výzkumná otázka č. 1 – Má homosexuální orientace vliv na touhu respondentů po dítěti?

- Ani jeden z dotazovaných nevedl vliv sexuální orientace na to, zda si dítě pořídít či nikoliv.
- 281 dotazovaných (přibližně 69%) plánuje v budoucnu v homosexuálním partnerství dítě vychovávat.
- 9 lidí by si v budoucnu přálo mít dítě, ale ne v homosexuálním partnerství.
- Po coming outu změnu touhy po dítěti uvedlo téměř 19% respondentů – z toho 65% uvedlo zvýšení této touhy, 10% snížení touhy u 25% nedošlo ke změně.

Výzkumná otázka č. 2 – Jaký způsob početí bude u komunity dominovat (Ať již dítě počato bylo nebo bude)

- U dotazovaných, kteří již dítě v homosexuálním svazku vychovávají, dominoval heterosexuální pohlavní styk s expartnerem (38%), pak inseminací oplodnění partnerkou pomocí aplikátoru (33%) a heterosexuální pohlavní styk s kamarádem (14%).
- Celá skupina by pak volila nejčastěji intrauterinní inseminaci (71,5%), (38%) uvedlo IVF, 28% variantu surogátní matky a heterosexuální pohlavní styk s kamarádem je přijatelný pro 18% respondentů.
- Převažovala touha mít vlastní dítě (71%), Pro (37%) bylo možností osvojení dítěte partnera/partnerky a pro (10%) připadala v úvahu pěstounská péče.

Výzkumná otázka č. 3 – Bude dítěti chybět při výchově stejnopohlavním párem vzor jedné z rolí, a kým je podle jejich názoru možné tento vzor nahradit?

- Většina (téměř 55%) si myslí, že nikoliv. 6% si myslí, že role dítěti chybět bude.
- 30% dotazovaných odpovědělo, že možná a 3%, že o tom nikdy nepřemýšlelo.
- Tento případný deficit může být nahrazen nejčastěji v širší rodině (prarodiče, strýcové, tety – to si myslí 66% respondentů) a 48,5% si myslí, že může být nahrazen jinou autoritou (učitel, trenér apod.)

Výzkumná otázka č. 4 – Jaké jsou největší obavy homosexuálních párů při pořizování potomka?

- 63,5% respondentů zmiňuje právní aspekty
- 52% respondentů uvedlo obavu z reakce školního kolektivu na fakt, že je dítě vychovááno homosexuálním párem

- 39% respondentů uvedlo obavu z reakce okolí
- 25% respondentů uvedlo finanční stránku
- 20% dotazovaných zmínilo obavy z reakce rodiny
- 19% respondentů uvedlo strach z posměchu
- 15% strach ze šikany
- 48% respondentů se negativní reakce kolektivu nebojí.
- Obavy z vlivu výchovy homosexuálním párem na sexuální orientaci dítěte uvádí pouze 3% respondentů

Výzkumná otázka č. 5 – Jakým způsobem se budou lišit představy o předsudcích okolí vůči výchově dítěte stejnopohlavním párem od předsudků komunity?

- Představy o tom, jaké jsou největší předsudky okolí vůči homoparentální výchově se významně liší od představ o vlastních předsudcích respondentů. Obava z výsměchu je u obou skupin podobně silná (59% a 62,5%).
- Strach z postrádání vzoru jedné z rodičovských rolí byl u okolí o 40% větší než u homosexuální skupiny
- Předsudek, že bude mít dítě mylnou představu o standardním modelu rodiny se ve stejném smyslu liší o 45%.
- Strach, že se dítě stane homosexuálním, je okolí přisuzován o 51,3% více.
- Obava, že dítě okouká od svých rodičů homosexuální chování a bude mít problém s hledáním partnera se liší ve stejném směru o 47%.
- 25% respondentů uvedlo, že žádné předsudky nemá.

Výzkumná otázka č. 6 – Jaké obavy společnosti budou podle dotazovaných dominovat v otázce adopce dětí homosexuálním párem?

- 59% uvedlo obavy z chybějící role matky/otce ve výchově
- 47% uvedlo nepříjemnosti/komplikace dítěte v jeho sociálním okolí
- 47% uvedlo, že společnost stále vnímá homosexualitu jako nemoc
- 42% uvedlo nedůvěru ve schopnosti výchovy a zajištění dítěte ze strany homosexuálního páru
- 39% uvedlo obavy ze šikany dítěte
- 36,5% uvedlo obavy z vlivu na sexuální orientaci dítěte

Výzkumná otázka č. 7 – Má výchova stejnopohlavním párem vliv na budoucí život dítěte?

- 56% respondentů uvedlo, že ne
- 44% respondentů uvedlo, že ano
 - 57% z těch, co odpověděli „ano“ uvedlo, že výchova povede ke větší toleranci a otevřenosti dětí
 - 7% uvádí negativní vliv ve smyslu hrozby šikany a obtížnějšího dospívání
 - 4% uvádí obavy z chybění jedné z rodičovských rolí
 - 4% zmiňují pozitivní vliv kvůli plánovanému založení rodiny a větší zodpovědnost a vyspělost rodičů v homosexuálním pár
 - 15% respondentů popisuje důležitost vlivu výchovy jako takové bez ohledu na sexuální orientaci rodičů

Výzkumná otázka č. 8: Jaké jsou nejvýraznější rozdíly mezi homosexuální a heterosexuální výchovou?

- 71% respondentů uvedlo, že tyto dva způsoby výchovy nijak neliší
- 16% respondentů na to nemělo jasný názor
- 13% se domnívalo, že rozdíly existují. V rámci této skupiny byly uváděny následující rozdíly:
 - *Pozitivní vliv vyzrálosti obou partnerů pořizujících si dítě a jejich uvážlivost při této volbě*
 - *Větší vyrovnanost partnerských rolí, které jsou voleny kompromisem nikoliv genderově stereotypně*
 - *Větší tolerance dětí vůči odlišnostem*
 - *Lepší péče obou rodičů*
 - *Obava z chybějící role partnera druhého pohlaví*
 - *Strach z větší šikany a diskriminace dětí ve škole*

Výzkumná otázka č. 9 – Bude většina dotazovaných pro adopci dětí stejnopohlavním párem a pro registrované partnerství?

- 97% respondentů je pro možnost adopce homosexuálními páry
- 1,5% respondentů je proti
- 1,5% je to jedno
- 65% respondentů je pro možnost sňatku homosexuálních párů

- 12% respondentů pro registrované partnerství
- 18% respondentů je proti možnosti sňatku i registrovaného partnerství
- 5% respondentů je to jedno

Výzkumná otázka č. 10 – Jakým způsobem by se podle homosexuální komunity dal změnit pohled majoritní společnosti na danou problematiku?

- Dle respondentů pohled většinové společnosti ovlivňuje nejvíce:
 - Církev – 66% respondentů
 - Média - 60% respondentů
 - Politika – 43%
 - Rodina – 33%
 - Škola – 16%
- Pohled majoritní společnosti by se dle respondentů dal změnit takto:
 - Mediální podpora (diskuze, pořady s gay a lesbickou tematikou apod.) – 83%
 - Semináře a besedy ve školách – 61%
 - Semináře a besedy pro veřejnost – 53%
 - L/G pochody podporuje pouze 13% respondentů

Závěr

Ze studie vyplývá, že homosexuální orientace nemá vliv na to, zda si respondenti dítě pořídí či nikoliv. Navíc velká část z nich o dítěti uvažuje a chce jej vychovávat ve stejnopohlavním svazku, i když v nich tento fakt vyvolává obavy. Nejvíce preferovaná je možnost pořídit si dítě vlastní, ale alternativy intrauterinní inseminace, náhradní matky a adopce byly též velmi často zmiňovány. Nejčastěji byl pojmenováván strach ze šikany a nepřijetí dítěte školním kolektivem a obava, že dítěti může chybět vzor role jednoho z rodičů. Tu je ale podle respondentů možno nahradit jiným členem rodiny či autoritou. Komunita vnímá ve svém okolí mnohem více předsudků než u sebe. Pro možnost adopce je 97% dotazovaných. Mínění veřejnosti je podle účastníků nejvíce ovlivňováno církví, médii a politickým děním. Mediální vliv je pak vnímán jako jeden z nejvýznamnějších činitelů, jímž je možno měnit pohled společnosti spolu s možností působení programů primární prevence ve školách či veřejných diskuzích.

Literatura

- 1) Golombok, S., Spencer, A., & Rutter, M. (1983). Children in lesbian and single-parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal. *Journal of Child Psychology and psychiatry*, 24(4), 551–572.
- 2) Green, R., Mandel, J. B., Hotvedt, M. E., Gray, J., & Smith, L. (1986). Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children. *Archives of sexual behavior* [cit. 2014-10-14], 15(2), 167–184. Získáno z <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF01542224#page-1>
- 3) Nedbálková, K., et al. (2011). *Matky kuráže: lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- 4) Polášková, E., et al. (2009). *Plánovaná lesbická rodina: klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. Brno: Masarykova univerzita.
- 5) Sedláčková, A. (2009). Specifika dětí z homoparentálních rodin. Sborník referátů. [cit. 2014-09-13]. Získáno z <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2009110501>
- 6) Sokolová, V. (2009). Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis*. [cit. 2014-10-13]. Získáno z <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/17508c1633916521de028b77d8493284090cb42f517SokolovaSC2009-1.pdf>
- 7) Stacey, J., & Biblarz, T. J. (2001). (how) does the sexual orientation of parents matter? *American Sociological Review* [cit. 2014-10-21]. Získáno z <http://faculty.law.miami.edu/mcoombs/documents/StaceyBiblarz.pdf>
- 8) Talandová, J. (1997). *Sociální postavení lesbických žen a alternativní modely v kontextu heterosexuální společnosti*. Praha: L-klub Lambda [cit. 2014-09-20]. Získáno z <http://web.archive.org/web/20071217011126/http://www.scalex.cz/sophia/taland/obsah.htm>

ETIKA V MANŽELSKÉM A RODINNÉM PORADENSTVÍ – VÝSTUP Z WORKSHOPU

ETHICS IN MARRITAL AND FAMILIAL CONSULTANCY - WORKSHOP OUTPUT

Olga HINKOVÁ

Psychocentrum-manželská a rodinná poradna Kraje Vysočina, hinkova@psychocentrum.cz

Abstrakt: Autorka vystudovala filozofii na FF UK v Praze se zaměřením na dějiny filozofie a etiku. Dále vystudovala jednooborovou psychologii na FF MU v Brně. K psychologii ji již dříve přivedly etické otázky „dobra“ a „zla“, „svobody“ a „svobodné vůle“ jako protipólu „konformity“ a „útlaku“. Ve svém krátkém exkurzu historií etiky chce autorka poukázat na vlivy, které považuje pro výkon činnosti manželského a rodinného poradce za nejdůležitější. Snaží se najít odpovědi na následující otázky:

- Proč workshop vede právě Olga Hinková?
- Kde jsou začátky etických norem manželského a rodinného poradenství?
- Zahrnuje Etický kodex manželských a rodinných poradců všechny oblasti a lze to vůbec uskutečnit? A jaký je kontext jeho začlenění v ostatních dokumentech?
- Co nás nejvíc trápí z etického hlediska – já, moje rodina, klient, zaměstnavatel, prostředí, kolegové, spolupracující instituce, popř. něco jiného?

Abstract: The author of this article graduated in philosophy at Philosophical Department at Charles University in Prague, her field of study was focused on the history of philosophy and ethics. She also graduated in psychology at Philosophical Department at Masaryk University in Brno. She was interested in psychology even before her studies because of the ethics questions such as “the good“ and “the evil“, “freedom“ and “free will“ in the contrary of “conformity“ and “oppression“. In her short excursion into the history of ethics, she wants to point out the influences which are the most important for her work – as a marital and familial counselor. She tries to find the answers to these questions:

- Why is the workshop led just by Olga Hinková?
- Where are the very beginnings of the ethics standards of marital and familial consultancy?

- *Does the Ethics codex of marital and familial counselors really contain all of the areas and is it even possible? And what is the context of its integration into other documents?*
- *What is the biggest problem for us in the ethics point of view – myself, my family, client, employer, surroundings, colleagues, cooperating institutions or something else?*

Klíčová slova: *etika, poradce, klient, etické zásady, mlčenlivost, důvěra*

Keywords: *ethnic, counsellor, client, ethical principles, confidentiality, trust*

Teoretická část

Definice 1. Dobrem budu rozumět to, o čem bezpečně víme, že je nám to užitečné.

Definice 2. Zlem budu rozumět to, o čem bezpečně víme, že nám to zabraňuje v dosažení nějakého dobra.

Etika jako věda o morálce i jako aplikovaná forma etických zásad a principů je všudypřítomná. Zasahuje do všech oblastí života - rodinných, přátelských, pracovních atd., je však těžko uchopitelná. Etika (z řeckého ethos – mrav) je filozofickou disciplínou, která zkoumá morálku, morálně relevantní jednání a jeho normy. Etika se staletí vyvíjela a přesahovala filosofii, neboť základní linií je zkoumání dobra a zla ve společnosti. Jsou to myšlenky Sókrata. Známe je jeho paradoxní heslo: „Vím, že nic nevím!“. Chce tím však říci, že při poznání světa vždy odhalíme oblast, o které nic nevíme, a naše zkoumání pokračuje dál. Sókratés se hlásil k heslu delfské věštitelny: „Poznej sebe sama!“. V poznání sebe viděl pravé duševní vzdělání a v něm zase nejvyšší trvalou hodnotu lidí i bohů. Platón byl žákem Sókrata a etiku rozšiřuje od jednotlivce a jeho svědomí k pojetí společenské etiky. Zajímavé jsou spisy Platóna, jenž chce ústy Sókrata přimět své žáky k tomu, aby řešení nacházeli oni sami. Nejvýznamnějším Platónovým žákem byl Aristotelés, jenž položil základy mnoha vědním disciplínám. Poprvé se ve starověku mluví o morálních předpokladech jako o etice, a to nejvíce v dílech *Etika Eudémova* a *Etika Nikomachova*. Aristotelés v etických otázkách navazoval na své předchůdce, jde však dále tím, že říká: „dobrymi se stáváme konáním dobra, konáním dobrých skutků, cvikem a zvykem“. Úkolem člověka není jenom žít, nýbrž dobře žít a v životě konat dobro. Otázky dobra a zla se dále řešila přes středověk, renesanci a v novověké filosofii se autorka nechala inspirovat Benediktem Spinozou. Napsal dílo *Etika*, kde kromě jiného dává základ dynamické psychologii. Nezabývá se jen základní otázkou dobra a

zla, chce vědět, jaké jsou pohnutky, emoce k tomuto konání. Etická zkoumání v souvislosti s jednáním člověka se rozšiřovala a probovala jako všechny vědní obory. V době osamostatnění psychologie a jejím oddělení od filosofie nebránilo nic tomu, aby se morální jednání spojovalo s psychologí, eventuálně psychologickými procesy a terapií. V soudobé eticko-psychologické literatuře byla pro autorku největší inspirací díla Ericha Fromma, jednoho ze zakladatelů humanistické (kulturní) psychoanalýzy. Byl žákem Sigmunda Freuda, ve svých dílech se zabývá nejen morálkou jednotlivce, ale i celé společnosti. Obecně lze konstatovat, že předkládá polaritu dobra a zla v zobecněné podobě. Syndrom růstu (biofilie, láska k bližnímu a nezávislost- svoboda) je úrovní progresu. Syndrom rozpadu (nekrofilie, narcismus a incestuální symbióza) je úrovní regresu.

Etika se snaží najít společné a obecné základy, na nichž morální předpoklady stojí, popř. usiluje morálku zdůvodnit. V současnosti, stejně jako dříve, je silně ovlivněna společenským uspořádáním státu, vírou a tradičním jednáním lidí atd. Zabývejme se tedy pouze naší středoevropskou, českou etikou se zaměřením na intimní oblast manželského a rodinného poradenství a terapie.

Před 25 lety byla z iniciativy psychologů, sociálních pracovníků, eventuálně psychiatrů praktikujících manželské a rodinné poradenství v České republice založena Asociace manželských a rodinných poradců ČR s cílem sdružovat profesní pracovníky v tomto oboru. Byla první profesní asociací v psychologických oborech. Autorka 3 volební období působila v prezídiu AMRP ČR a v letech 2012 – 2016 byla předsedkyní Etické komise, dříve Senátu AMRP ČR. Vedle Stanov AMRP ČR a Kvalifikačních požadavků pro výkon manželského a rodinného poradce je **Etický kodex** AMRP ČR základním dokumentem Asociace.

Sepsané etické předpoklady pro výkon psychologického zaměstnání mají samozřejmě i jiné oborové asociace, např. Asociace klinických psychologů nebo mezioborové společnosti, např. Českomoravská psychologická společnost, ČLS J. E. Purkyně. Nadnárodním dokumentem je nyní Modelový etický kodex založený na meta-kodexu, který vydala Evropská federace psychologických asociací (dále jen EFPA). Dokument byl prezentován na valném shromáždění etické rady ve Stockholmu v roce 2013. Je rozdělen do čtyř oddílů, které se soustředí na principy respektu, kompetentnosti, odpovědnosti a čestnosti. Každý princip má standardní náplň, která by měla být dodržována. Snahou EFPA je, aby si ostatní členské asociace přizpůsobily své Etické kodexy právě Modelovému etickému kodexu EFPA. Z

iniciativy a podnětu Unie psychologických asociací ČR vznikla v listopadu 2015 Etická rada psychologických asociací (dále jen ERPA). Představuje fórum pro řešení podnětů týkající se profesní etiky, stížností na postupy nebo chování psychologů a dalších otázek spojených s etikou profese psychologa. Usiluje o komunikaci etických problémů směrem k odborné i laické veřejnosti a o podporu při sjednocování psychologické praxe. Cílem je vytvořit Etický kodex ERPA jako společný dokument týkající se etických pravidel, který bude závazný pro českou psychologickou obec.

A jaký je tedy Etický kodex manželských a rodinných poradců? Není předmětem workshopu podrobně rozebírat náš Etický kodex (dále jen EK). K jeho podrobnému seznámení slouží např. www.ampr.cz. Jen pro informaci EK AMRP ČR obsahuje oddíly: Určení a terminologie, Obecná ustanovení, Poradenský proces, Klient, Pracovník, Závěrečná ustanovení. V poslední verzi dokumentu byly doplněny úseky, které byly inspirovány Modelovým etickým kodexem EFPA. Jde například o rozšíření ustanovení o mlčenlivosti, resp. o oznamovací povinnost, o sankce a ochranu pracovníků, resp. jejich zástitu při neoprávněných stížnostech. Postup pro vyřizování stížností vytvořila Etická komise AMRP ČR jako samostatný dokument. Autorka předpokládá, že se EK bude dále rozšiřovat a přizpůsobovat praxi a společenským poměrům. Tímto autorka naznačuje, že EK nemůže obsáhnout všechny oblasti pestrého povolání manželského a rodinného poradce, popř. sociální pracovnice/pracovníka. Je však vodítkem, stabilitou a snad i odrazovým můstkem pro naše povolání.

Etická komise AMRP ČR se tedy od počátku nezabývala jen teoretickými předpoklady etiky manželského a rodinného poradce, řešila i praktické záležitosti – stížnosti, konflikty mezi psychology, zasahovala společně s prezídiem AMRP ČR při ohrožení pracovišť zánikem.

Praktická část

Co nás nejvíce trápí z etického hlediska – já, moje rodina, klient, zaměstnavatel, prostředí, kolegové, spolupracující instituce, popř. něco jiného? Pojdme si klást otázky a najít stručné odpovědi. Otázky jsou pouze modelové a našli bychom jich v běžném životě daleko více:

- 1) Otec dítěte si přišel pro informaci, zda byla v organizaci poskytnutá terapie jeho nezletilému dítěti. Poskytnete tuto informaci?

Ano, po předložení dokumentu, který prokazuje, že je otcem dítěte. (Odkaz – Úmluva o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child), Občanský zákoník ČR, Listina základních práv a svobod).

- 2) Jak se zachováte, jestliže k Vám přijde klient/klientka, který odešel od kolegy, kterého znáte a klient/klientka kolegu „pomlouvá“?

Pokud s klientem chceme pracovat, nebudeme reagovat na tyto „pomluvy“. Můžeme přidat neutrální věty o tom, že neznáme konkrétní postupy kolegy a celý kontext terapie.

- 3) Přijde k Vám klient/klientka a chce po Vás vyšetření dítěte z důvodu omezení styků s matkou/otcem dítěte. Jak se zachováte?

Pokud nepracujeme jako OSVČ v oboru psychologie, prosbu odmítneme. Doporučíme klientovi/klientce, aby vyhledal sociální pracovníci/pracovníka SPOD příslušného místně určeného úřadu a vyžádal si písemnou žádost o vyšetření dítěte, popř. o určení styků.

- 4) Jak se zachováte, jestliže máte pocit, že ostatní kolegové mají více možností a prostředků jezdit na školení, výcviky apod.?

Vyžádáme si schůzku s vedoucím pracovníkem a svůj pocit mu sdělíme s přáním či prosbou situaci vyřešit, tedy jezdit na školení, výcviky srovnatelně s ostatními kolegy.

- 5) Víte, v jakých situacích máte zachovávat mlčenlivost?

V sociální sféře se řídíme §100, zákona č. 108/2006, O sociálních službách Sb., v platném znění.

- 6) Víte, v jakých situacích máte oznamovací povinnost?

V našem oboru se řídíme: §100 a), zákona č. 108/2006, O sociálních službách Sb., v platném znění; § 6, § 7, § 10 zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění; § 53 odst. 1) písm. c) zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí v platném znění; § 368 Trestního zákoníku ČR.

- 7) Poskytujete párovou, popř. rodinnou terapii a jeden z manželů chce nahlédnout do dokumentace. Umožníte mu jeho přání či písemnou žádost?

Ano, ale pouze s písemným souhlasem všech zúčastněných osob.

- 8) Máte pocit, že kolega, kolegyně, vedoucí pracovník není vhodně oblečený, upravený. Jak se zachováte?

Upozorníme na tuto skutečnost samotného pracovníka s tím, že je to náš pohled na jeho zevnějšek. Dále se můžeme obrátit na našeho vedoucího pracovníka, je-li to nezbytně nutné.

- 9) Klientka Vás obviňuje, že jste vyhrožoval/a dítěti umístěním do ústavní výchovy při poskytování asistovaných kontaktů. Co uděláte pro vyřešení problému?

Vysvětlíme klientce, že jde o neoprávněné obvinění a dále jí sdělíme, že má možnost si stěžovat u nadřízeného orgánu, který situaci vyřeší.

- 10) Jestliže jste vedoucím pracovníkem, jak se zachováte, jestliže zjistíte, že jste přijal/a málo schopného a nedostatečně kompetentního pracovníka, který Vám v budoucnu bude dělat v organizaci potíže. Jak se zachováte?

Budeme se držet ustanovení Zákoníků práce ČR - dohoda o rozvázání pracovního poměru, ústní napomenutí, písemné napomenutí, propuštění s odstupným, popř. při vážném přestupku propustíme pracovníka z důvodu porušení pracovní kázně, a to vše dle vnitřních směrnic organizace. Jestliže je pracovník ve zkušební době, můžeme ho propustit bez udání důvodu, z čehož pramení další etická dilemata.

- 11) Jak se zachováte, jestliže Vám klient za poskytování služeb nabízí peníze a jste zaměstnancem organizace, která má veškeré služby ze zákona bezplatné? Popř. jak se zachováte, když Vám klient přinese věcný dar?

Peníze za konzultaci, popř. poskytování služby odmítneme. Přijetí věcných darů se řídí vnitřní směrnicí organizace (např. jde o úpravu přijetí drobných darů). Klienti mohou poskytovat peníze jako dary pouze na základě Darovací smlouvy.

- 12) O klientech (pár, rodina), kterým jste poskytovali poradenství a terapii, si SPOD nebo soud vyžaduje zprávu o poskytování služby. V jakém případě ji poskytnete?

Poskytneme písemnou zprávu v případě, že SPOD nebo soud předem napsal písemnou žádost o vyšetření nebo terapii, popř. se souhlasem klientů.

- 13) Klient/klientka přichází se žádostí, že si chce konzultaci nahrát na diktafon/telefon. Jak se zachováte?

Žádost klientky/klienta odmítneme s tím, že nahrávání konzultací je možné pouze pro terapeutické účely a řídí se vnitřní směrnicí organizace.

- 14) Máte pocit, že si Vaši kolegové při obědě ve veřejných prostorách příliš nahlas povídají o klientech, jak se zachováte?

Upozorníme je na tuto skutečnost.

- 15) Co považujete za nejdůležitější předpoklad úspěšné terapie z hlediska klienta (jednotlivec, pár, rodina)?

Jedním z nejdůležitějších předpokladů je navázání poradensko- terapeutického vztahu s terapeutem v atmosféře důvěry a motivace klienta.

- 16) Při poskytování manželského a rodinného poradenství se dostanete do situace, že Vám klient nabízí setkání mimo Vaše pracoviště, nosí Vám nepřiměřené dary apod.
Klientovi vysvětlíme naši roli v poradensko-terapeutickém vztahu a předáme ho k terapii kolegům, resp. ukončíme terapii.
- 17) Jak často jste v minulosti nahlédli do Etického kodexu AMRP ČR, popř. Etického kodexu organizace, v níž pracujete?

Literatura

- 1) Anzenbacher, A. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon.
- 2) Aristoteles (2011). *Etika Nikomachova*. Olomouc: Kaligram
- 3) Etický kodex AMRP ČR 2016 (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.amrp.cz
- 4) Fromm, E. (1996). *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona
- 5) Fromm, E. (1996). *Umění milovat*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona
- 6) Huber, W. (2016). *Etika*. Praha: Vyšehrad
- 7) Kopřiva, K. (2013). *Lidský vztah jako základ jako součást profese*. Praha: Portál
- 8) Kratochvíl, S. (2009). *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál
- 9) Kratochvíl, S. (2012). *Základy psychoterapie*. Praha: Portál
- 10) Listina základních práv a svobod – Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.zakonyprolidi.cz
- 11) Model Code of Ethics, EFPA 2013 (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.efpa.eu
- 12) Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.zakonyprolidi.cz
- 13) Plháková, A. (2008). *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing
- 14) Spinoza, B. (1977). *Etika*. Praha: Nakladatelství Svoboda
- 15) Trestní zákoník, č. 40/2009 Sb., (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.zakonyprolidi.cz
- 16) Vyhláška 505/2006 Sb, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.zakonyprolidi.cz
- 17) Zákon o sociálně právní ochraně dětí, č. 359/1999 Sb., (cit. 5. května 2016). Dostupné z, www.zakonyprolidi.cz
- 18) Zákon o sociálních službách, č. 108/2006, Sb., (cit. 5. května 2016). Dostupné z www.zakonyprolidi.cz

UŽITEČNÉ KONTRAKTY V PORADENSTVÍ USEFUL CONTRACTS IN COUNSELLING

Šárka POUPĚTOVÁ

www.psychotera.cz, poupetova@psychotera.cz

Abstrakt: *Kontrakt je jedním ze základních nástrojů poradenství. Je oporou pro poradce i klienta. Aby se takovou oporou stal, je nezbytné vytvořit s klientem dobrý kontakt, kontrakt musí nastavovat partnerské zacházení mezi poradcem a klientem, odpovídat problému a kontextu klientovi situace, vyžaduje závazek poradce i klienta, vyrovnanost jejich angažovanosti, musí odpovídat kompetencím klienta i poradce. Dobrý kontrakt pomáhá vyhnout se psychologickým hrám, omezuje bloudění, podporuje efektivitu a umožňuje ji kontrolovat. Pro různé situace v poradenství jsou užitečné různé druhy kontraktů. Sdělení bude zaměřeno na podmínky fungujícího kontraktu a na využití kontraktu při podpoře synergie v páru.*

Abstract: *Contract is one of the basic tools in counseling, which gives support to counselor and client. For effective contract is necessary first to build good contact with client, contract must set up equal treatment between counselor and client, be adequate to client problem and context. Mutual commitment is necessary. Contract must be adequate to competence of counselor and klient. Good contract helps to avoid psychological games, restrict wondering about, support effectiveness and allow to monitor it. For different situation in counseling are useful different kind of contracts. Lecture has twoo main topics: 1. conditions of effective contract, 2. contracts suporting bulding synergy in couple.*

Klíčová slova: *kontrakt, poradenství, poradce, klient*

Keywords: *contract, counseling, counselor, klient*

Úvod

Jako transakční analytik se při své práci hodně opírám o kontrakty. Kontrakt je pro mě vodící linka poradenského procesu. Považuji je za užitečný nástroj, až po letech, kdy jsem se je více

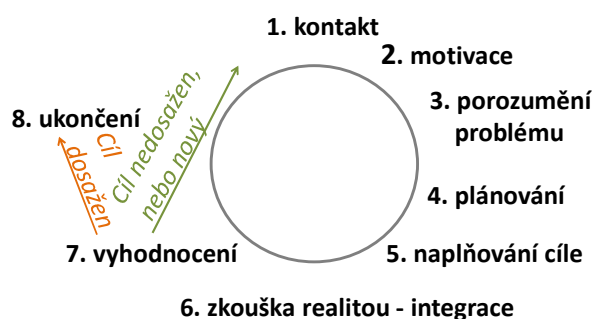
naučila a pochopila. Kontrakt není jedna věc podle jednoho správného receptu. Pro různé kontexty jsou užitečné různé kontrakty.

Podle mých lektorských zkušeností, informace o kontraktu nejdou předat rychle, a tak v krátké ukázce se pokusím vypíchnout 2 témata poradenského kontraktu:

- 1) Hlavní podmínky užitečného kontraktu
- 2) Využití kontraktu při podpoře synergie v páru.

Ad. 1) Smlouvy v jednotlivých fázích poradenského procesu.

Obr. 1 - Cyklus poradenského procesu

1. Fáze kontaktu

V této fázi poradce podporuje ujednáváním s **klientem** pracovní spojení. Nastavuje **rovný vztah** = rovnováhu svobody i odpovědnosti, rovný přístup k informacím:

- informace o rámci spolupráce - místo, čas, bezplatnost/cena, mlčenlivost...
- P.: „Potřebuji se s vámi seznámit. Potřebuju o vás vědět..., pokud na něco nechcete odpovídat, nemusíte, co potřebujete vědět vy o mě, o průběhu prvního sezení“?

Poradce uzavírá **hodnotový a administrativní kontrakt**. Dohoda se potvrzuje se oboustranným odsouhlasením.

Bez kontaktu není kontrakt – na začátku poradenství je třeba nejdříve vybudovat s klientem dobrý kontakt (Ok-Ok, respekt, úcta důvěra,...) a získat **informace o klientově situaci, která ho přivádí a kontextu** (osobní, systémový...). Porozumění kontextu nám pomůže zvážit, co bude užitečné dále domluvit. *Např. pokud byl klientský systém poslán OSPOD – třístranný kontrakt. Pokud se jedná o párový problém – zda jej chce iniciátor řešit individuálně či s partnerem. Pokud je v tíživé finanční situaci, zda*

potřebuje neplacenou službu. Pokud je klient hodně přizpůsobivý a snaží se vyhovět všem včetně poradce, je třeba dát pozor na to, zda jeho cíle jsou opravdu jeho, nebo se snaží vyhovět partnerovi, poradci, tomu co si myslí, že se očekává...).

2. Fáze porozumění problému

Pokud klient nerozumí problému, nebo neví, co chce – nemá smysl kontrakt zaměřovat na cíl. Klient obvykle otázce nerozumí, neumí odpovědět. Jeho nejasné odpovědi poradce může špatně vyhodnotit jako pasivitu a neochotu přijmout odpovědnost. Je třeba na začátku vyjednat **explorační kontrakt**. Poradce i klient potřebují:

- vyjasnit, co je problém
- vyjasnit, co klient potřebuje.“

3. Fáze plánování

Kontrakt na cíl (změnu) – domlouváním cíle poradce testuje připravenost klienta ke změně, klient testuje schopnosti kompetence poradce jej podpořit ve změně. Testování probíhá na vědomé i nevědomé úrovni. Cílem je posílit připravenost klienta ke změně, jeho víru v úspěch a specifikovat cíl/e v životě a cíl/e poradenství (= ze všeobecného cíle specifikovat, jak se projeví cíl v chování).

Užitečné cíle (dle SMART metody):

- **Specific = konkrétní.** Cíl je pozitivně formulovaný bez záporů a podmínek.
- **Measurable = měřitelný.** Je jasné, jak se projeví dosažení cíle **v chování**?
- **Attainable = dosažitelný.** Cíl je realistický a naplnitelný.
- **Relevant = odpovídající.** Cíl odpovídá problému, je legální a etický.
- **Time bound = časově ohraničený.**

4. Fáze naplňování cíle

Domluva, co klient a poradce udělají pro naplnění cíle **kontrakt na prostředky**. *Např. poradce: dotazování, odborné informace, zpětná vazba, použití technik, konfrontace, zastavování, ... klient: sdělování očekávání, sledování, co se mu daří a nedaří měnit, testování nového chování s poradcem – „dneska jednou říci ne“, domácí úkoly...).*

5. Testování, hodnocení

Ověřování naplnění cílů, úspěchy a neúspěchy, dohody o dalších krocích:

- Kontrakt na ukončení - kdy a jak proběhne (bilance, jaký rituál dobrého ukončení poradenského vztahu).
- Nový kontrakt

Podmínky fungování smlouvy

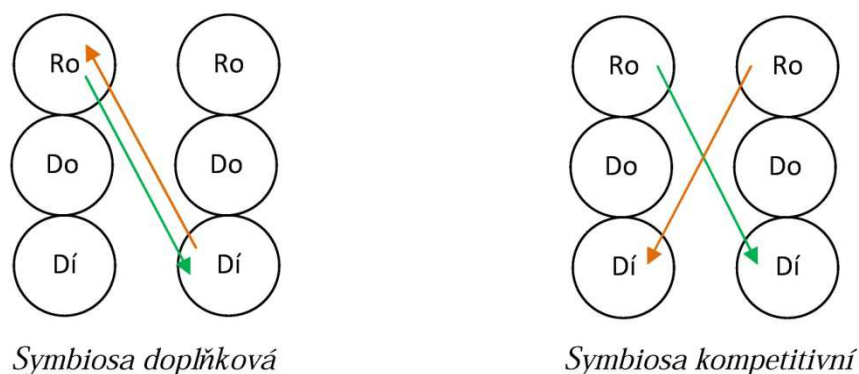
- **Závazek** – P i K se zavazují držet domluveného
- **Vyrovnanost angažovanosti** – P investuje tolik energie, jako K
- **Oprávnění** - uzavíráme jen takové dohody, ke kterým jsou obě strany kompetentní – (odpovídají P - vzdělání, roli v organizaci, časové kapacitě, jazykovým schopnostem, zdravotnímu stavu, nejednám za kolegu... a odpovídají K - intelektu, časová kapacitě, zdravotnímu stavu, ...)
- **Jednání v rámci pravidel** (mlčenlivost, storno, kontakt mimo konzultace, etická pravidla)

Ad 2) Podpora synergie pomocí kontraktu

Podle teorie transakční analýzy, existují dva základní párové problémy:

- **Symbiosa doplňková** - jeden z partnerů je více za rodiče, druhý za dítě (v jiné oblasti to může být obráceně). Důsledek - závislost.
- **Symbiosa kompetitivní** - pár soupeří (o to, co je pravda, jak to má být, či potřeby budou naplněny). Soupeření trvá, dokud se jeden nepodřídí. Boj o moc zaslepí vnímání druhého, pochopení, empatii. Důsledek - destrukce vztahu.

Obr. 2 - Symbiotické transakce v páru

Soupeření je častá situace, ve které přijde pár k poradci – každý chce něco jiného a doufá, že mu poradce pomůže druhého přesvědčit. Toto skryté očekávání je opět soupeření (eskalované) a má velký vliv na poradenský proces a jeho výsledek.

Kontrakt je užitečný nástroj ke komplikování a zastavování soupeření, otevírá rovné možnosti komunikace v páru. V celém procesu je důležité pracovat s motivací:

1. Fáze kontaktu:

1.1. Hodnotový kontrakt (vymezuje rámec spolupráce).

Poradce v rámci budování kontaktu zveřejní **pro-vztahový postoj** = hodnotový kontrakt (pravidlo), o kterém nevyjednává. Klienti se mohou rozhodnout, zda chtějí za těchto podmínek spolupracovat. Tento postoj znesnadňuje konkurenci a hry na konzultaci (posiluje negativní i pozitivní motivaci ke změně).

P.: „Nebudu stranit nikomu z vás, nebudu soudce – soudci obvykle vztah rozdělují. Jsem na straně vašeho vztahu. Budu se zajímat o vás oba stejně – o oba úhly pohledu, pocity, potřeby.“ Někdy je potřeba povysvětlit, že stranit vztahu, neznamená držet pár po hromadě, ale i podpora uctivého rozchodu, pokud se budou chtít rozejít.

Bezpečnostní kontrakt s jednotlivci – o tom se vyjednává. Je třeba klientům vysvětlit, jak to pomáhá chránit vztah.

P.: „Považuji za užitečné se domluvit na tom, aby to, co probereme na konzultaci, nebylo doma předmětem hádek“. Souhlasíte s tím?“

P.: „Navrhuji, aby témata vyvolávající destruktivní hádky, jste doma odložili a probrali až na konzultaci. Souhlasíte?“

1.2. Administrativní kontrakt: rovnovážný! Pokud objednává konzultaci iniciátor, chtít minimálně potvrzení konzultace od partnera a tel. kontakt na něj. Pokud na začátek individuální konzultace s jedním, tak následuje individuální konzultace s druhým, dále společné konzultace, žádné další individuální.

P.: „Pokud budu rušit konzultaci, dám vám vědět oběma, a potřebuji potvrzení o přijetí zprávy od obou“.

1.3. Vyjasnit s oběma kontrakt na základní směřování:

- Vycházet líp spolu
- Ujasnit, zda spolu zůstat, či ne
- Uctivě se rozejít, snížit utrpení (případně ochránit děti a rodičovská spolupráce)
- Základní směřování ovlivňuje zásadně motivaci klientů a způsob práce a dalšího kontraktování.

2. Fáze porozumění problému.

Pár obvykle nerozumí párovému problému. Užitečný **explorační kontrakt** je:

- *Porozumět, jak se do této situace dostali.*
- *Porozumět, co se to mezi nimi děje (vztahové dynamice).*
- **Procesní kontrakty** (kontrakt na prostředky, které umožňují pochopit problém v procesu tady a teď)
- **Kontrakt na zastavování destruktivní hádky na konzultaci.**

P.: „Každý z nás tři může říci „stop“, když bude proces považovat za destruktivní, nebo zraňující. Jste pro? Jste ochotni stopku mojí a druhého partnera respektovat?“

Klientům to pomáhá uvědomit si, kdy vstupují do destruktivního procesu a možnost jej zastavit a vystoupit z něj.

- Pokud pro pochopení dynamiky mezi partnery nepomáhá dotazování a specifikace, **kontrakt na konfrontaci:**

P.: „Chcete slyšet, co si myslím o vašem problému?“

P.: „Chcete slyšet, jak to co se mezi vámi teď děje, vypadá z mého úhlu pohledu?“

Když má klient možnost si vybrat, zůstává s poradcem v rovném vztahu a Ok a podporuje to jeho motivaci pro přemýšlení.

Když už pár rozumí, že problém je soupeření a jaké má důsledky, kontrakt na konfrontaci soupeření:

P.: „Mohu vás zastavit, když začnete soupeřit?“

„Navrhuju pak mluvit o tom, co každý z vás cítí, co potřebuje, s tím že když jeden mluví, druhý naslouchá. Jste pro?“

Cílem explorace je zvýšit vědomí klientů o problému soupeření, jeho dynamice a důsledcích.

3. Fáze plánování:

Zaměření na **společný cíl (změnu).**

P.: „Co chcete ve vztahu místo soupeření?“

„Jaký je váš společný cíl?“

„Co by mohl být váš společný cíl?“

„Co chcete, aby poradenství přineslo vztahu?“

„Co by mohl být váš společný úspěch ve vztahu?“

Zaměření cíle na vztah podporuje spoluodpovědnost za vztah. Pomáhá klientům uvědomit si (vedle individuálního očekávání – „aby mi konečně přestal dělat, to co mě zraňuje“) ještě rozměr „MY“, a nastartovat vztahový způsob myšlení („hádky nás zraňují oba a oba chceme míň hádek, víc spokojeného času spolu, blízkosti, vzájemně se pochopit a domluvit se“), a potřebu týmové (párové) spolupráce pro změnu.

Poradce může navrhnout užitečné vztahové cíle a motivovat pro ně. Má užší prostor pro vyjednávání, než v individuálním či rodinném poradenství, neboť pokud by byl užitečný cíl blíže očekávání jednoho z partnerů, bude to demotivovat druhého.

Př. Kontrakt na kontrolu chování (rozpoznat, že začínají soupeřit – vstupují do destruktivní hádky a zastavit ji). V dalším kroku vrátit se ke konstruktivnímu řešení (**kontrakt na konstruktivní komunikaci**: (fakta-pocit-potřeba-návrh, naslouchání druhému).

Proces domlouvání cíle a motivování pomáhá uvědomit užitečnost rovnováhy a možnosti různých způsobů uspokojení ve vztahu (z vítězství, vlivu, naplněním individuální potřeby X z uspokojení ze spolupráce, společného úspěchu, bezpečí, důvěry, blízkosti, sounáležitost, spojenectví - i když není vždy po mém a ne všechny mé potřeby se naplní).

Vyvážený kontrakt: Pokud není shoda na společném cíli, lze také uzavřít kontrakt **naplňující očekávání ženy i očekávání muže**, kterým poradce ukazuje oběma, že kromě soupeření, zda bude po mém, nebo po tvém, taky můžeme udělat něco pro mě a něco pro tebe. Tedy navrhnout kontrakt, který je opakem soupeření.

4. Fáze naplňování cíle

Vyjednávání **kontraktu na konzultaci** ukazuje klientům v praxi jak vyjednávat bez soupeření.

Konfrontace: Vracet se při soupeření k cíli. Posilovat uvědomění, kdy vstupují do soupeřícího vzorce a aktuálních důsledků. Podporovat hledání možností spolupráce na dosažení cíle.

P: „Co to teď spolu děláte?“

„Pomáhá to dosažení vašeho cíle?“

„Co by mohlo pomoci teď udělat krok k vašemu cíli?“

P: „Jak se daří, nedaří, naplňovat váš cíl doma?“

Kontrakt na prostředky: domácí úkoly, techniky, testování a trénink nového chování na konzultaci. Je užitečné uzavírat dohody na cvičení, které znemožňují soupeření (př: 5 min. jeden říká, co se mu od minule s druhým líbilo (obměny: co se jim spolu povedlo, co kdo cítí, co kdo potřebuje...) a první poslouchá, pak výměna. Pokud začnou soupeřit, konfrontovat je s tím, zda ještě platí dohoda, že když jeden 5 min. mluví, druhý poslouchá. Pokud ne zastavit a nový kontrakt).

5. Testování, hodnocení

Ověřování naplnění cílů, úspěchy a neúspěchy, dohody o dalších krocích.

Literatura

- 1) Hennig, G., Pelz, G. (2008). *Transakční analýza - terapie a poradenství*. Praha: Grada Publishing
- 2) Kolektiv autorů. (2009-2013). *Metodika manželského, rodinného, partnerského a dalšího vztahového poradenství*. (cit. 20. dubna 2016), dostupné z www.metodikavp.webnode.cz

„HOMOPARENTALITA A NETRADIČNÍ RODINY“ – VÝSTUP Z KULATÉHO STOLU

"HOMOPARENTALITY AND UNCONVENTIONAL FAMILIES" - ROUND TABLE OUTPUT

Účastníci kulatého stolu: **Helena FRANKE, Pavel POKORNÝ, Martina PORKERTOVÁ, Ivana VELČOVSKÁ**

Moderátor: **Jiří PROCHÁZKA**

Podklady:

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM: ROČNÍK 6, ČÍSLO 1/2005 | 2

Rodina v individualizované společnosti

Nejprve je třeba si uvědomit, že model rodiny, který v současné době mnozí laici i někteří odborníci oplakávají a diskutují o jeho krizi, a který se v obecném diskurzu jeví jako „přirozený“, tedy nukleární rodina složená z obou biologických rodičů a jejich dětí, v níž muž je v první řadě „živitelem“ a žena pečuje o děti a domácnost, je ve skutečnosti model existující ne příliš dlouhou dobu a je charakteristický zejména pro 19. století. Emil Durkheim ukázal, že právě tento typ rodinného uspořádání již sám o sobě je jedním z výsledků postupující individualizace. [...]

Chybí předem daný vzor či model určující, co je to rodina, mateřství, otcovství, jaké role má kdo zastávat. A právě fakt, že manželství záleží pouze na emocích a na dohodě mezi partnery, ho činí tolik zranitelným, nestabilním a zrušitelným (Beck, Beck-Gernsheim 1995: 50-64).

<http://www.genderonline.cz/cs/issue/3-rocnik-6-cislo-1-2005-rodicovstvi/2>

Williams Institute 26. 4. 2016

Konzervativci stále protestují, že výzkumy prokazující dobrý prospěch dětí v homoparentálních rodinách jsou metodologicky neprůkazné, a sporadicky nabízejí výzkumy dokazující negativní následky, přičemž tyto výzkumy jsou opakovaně průkazně metodologicky chybné až zaujaté.

Zásadní výtkou bývá nereprezentativnost zkoumaného vzorku. Williams Institute proto využil Národní výzkum zdraví dětí, ve kterém identifikoval ženské páry (700) vychovávající děti, a ty porovnal s demograficky podobnými páry různého pohlaví (v dlouhodobém vztahu vychovávající děti od jejich narození).

Jediným rozdílem mezi rodinami bylo to, že ženské páry zažívali více stresu. Prospěch dětí (jako zdraví, emoční stabilita, vyrovnávací strategie, učení) se (přesto) nelišil. To vedlo k úvahám, že lesbické páry využívají další zdroje podpory (jako podpůrné rodičovské skupiny) nebo že děti mají rozvinutou odolnost.

Akademický konsensu na to, že sexuální orientace nebo pohlaví nijak negativně neovlivňuje vývoj dětí, přitom panuje již několik dekad.

<http://williamsinstitute.law.ucla.edu/press/press-releases/new-study-shows-no-differences-in-family-relationships-or-child-health-outcomes-between-same-sex-and-different-sex-parent-households/>

Mezinárodně uznávaná kapacita v oblasti problematiky rodiny profesorka **Susane Golobok** k potřebě revize stávajícího uspořádání tvrdí: „Legislativní změny, které podporují pozitivní rodinné vztahy, bez ohledu na to, jaké uspořádání má rodina, jsou v nejlepším zájmu dítěte!“

Kulatý stůl

Reflexe proměn rodin pro nás jako odbornice a odborníky představuje výzvu, výzvu našemu dosavadnímu teoretickému vzdělání, výcvikům a zkušenostem. V tomto kontextu jsou pochopitelné obavy cílové skupiny (netradičních rodin) vyhledat odbornou podporu a pomoc. Přitom jejich konkrétní zkušenosti jsou většinou pozitivní. Někdy ale pozitivní nejsou a celkově nejistota, odkázanost na konkrétní zkušenost s konkrétním člověkem.

Ohledně homoparentality jakoby převažovaly legislativní a právní otázky, jako by právo bylo užitečné a služby právníků a právniček využívány. Co může nabídnout poradenství, psychoterapie nebo sociální práce?

Jaký mediální obraz (pro laickou veřejnost) má daný obor, pracoviště, odborníci a odbornice? Jak se prezentujeme, jaké výslovné hodnoty uvádíme (web, čekárny) a jaké skryté? Jak se netradiční rodiny a vztahy dozví, že jsme jim otevřeni (půjdou do „manželské poradny“)? Tradiční model rodiny je stále idea, symbol, bezpečný zvyk X pestré podoby reálných rodin. Reflektujeme naši moc a hrozící kontrolu, místo např. poradenství? Otázka angažovanosti a aktivismu – jakou roli máme ohledně společenské a oborové změny?

Jak se s homoparentálními rodinami setkáváme? Specifické je plánování (jakou cestou dítě/děti do rodiny přijdou, jaké role – dárce/náhradní matka, rodič, prarodič, sociální okolí; rodiče aktivně řeší zájmy dítěte) – v tom může asistovat odborník/odbornice (podobně jako běžné kurzy náhradní rodinné péče). LG rodiče plánující rodičovství jsou spíše VŠ vzdělání, mají vyšší příjmy, rodičovské kompetence, jsou angažovaní v rodičovství. Zároveň zkušenost rodičů je, že v žité realitě plány dopadají jinak, děti a další členové rodiny a životní okolnosti mají jiné potřeby a průběh, nutnost přizpůsobování se oproti očekávání.

Rozdíl mezi projevením zájmu, angažovaností a mezi (heterosexistickou?) zvědavostí (Jak jste dítě počali?). Co potřebujeme? Vedle reflexe (oboru, podob rodin) a ujištění, že homoparentální rodiny jsou normální, jen nejsou běžné, potřebujeme informace, vědomí (i společenského) kontextu – homoparentální rodiny žijí v heteronormativním prostředí (obecná tolerance, snášenlivost, podmíněná zneviditelněním netradičních rodin a vztahů z veřejného do soukromého prostředí – např. je OK, aby děti mohly běžně číst dětské knížky s netradičními rodinami a vztahy?; obraz takových rodin v médiích – často nevhodné ilustrační fotografie a záběry nesouvisející s tématem, téma rodiny není v rubrice rodiny/vztahy, ale sex a sexualita apod.).

Lze očekávat přibývání takovýchto rodin. Jednak jejich větší viditelností, jednak v rámci sociální evoluce - téma rodičovství již není tak vylučováno v kontextu homosexuality a sexuální orientace. Lze se domnívat, že narůstá počet gayů, kteří rodičovství zvažují nebo o něj aktivně usilují, díky zmírnění heteronormativity prostředí a přibývajících rolových modelů (pozn. JiP: v první podpůrné skupině Prague Pride pro rodiče byli jen muži, nebo přinejmenším převažovali).

Potřeba profesního vzdělávání, znalostí a zkušeností, otázka aktivismu (podpora společenských nebo legislativních změn odpovídajícím potřebám konkrétních reálných rodin a dětí).

Další zdroje informací:

- 1) <http://www.stejnarodina.cz/>
- 2) Kutálková, P. (2015). *Duhové rodiny ve stínu státu (Situace homoparentálních rodin s malými dětmi)*. Prague Pride.
- 3) <http://www.colourplanet.cz/prvni-krok-k-odstraneni-diskriminace-lgbt-rodin/>

- 4) https://www.praguepride.cz/wp-content/uploads/2015/10/Duhove_rodiny.pdf
- 5) Janebová, R., Břízová, T., Velčovská, I. (2013). „Co z těch dětí vyroste?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 14 (2): 14-26
- 6) <http://www.genderonline.cz/cs/issue/35-rocnik-14-cislo-2-2013-otevrene-hranice-sexualit/373>
- 7) Proud rozcestník - v sekci „mimo PROUD“ najdete tři záložky s adresáři, které obsahují užitečné a zajímavé odkazy, kontakty na specializované poradny a adresář profesionální psychologicko-sociální pomoci pro LGBT+ lidi, páry, rodiny a jejich blízké v ČR.
 - odkazy: <http://www.proudem.cz/mimo-proud/odkazy.html>
 - specializované poradny: <http://www.proudem.cz/mimo-proud/specializovane-poradny.html>
 - psychosociální pomoc: <http://www.proudem.cz/mimo-proud/psychosocialni-pomoc.html>

KDYŽ DÍTĚ ODMÍTÁ JEDNOHO Z RODIČŮ ANEB „ALE ON K TOBĚ PŘECE NECHCE JÍT!“

WHEN THE CHILD REJECTS A PARENT DURING DIVORCE

Barbora SYPTÁKOVÁ

FSS MU Brno; Spondeia, o.p.s. (Krizové a intervenční centrum), b.syptakova@gmail.com

Abstrakt: *V rámci své praxe se manželský a rodinný poradce velmi často setkává s rodinami v konfliktu, respektive s rodinami, které se aktuálně potýkají s rozchodovou či rozvodovou situací. Hlavním cílem příspěvku je představit dosavadní výzkumná zjištění (historický vývoj i aktuální trendy ve výzkumu), která se vztahují k fenoménu odmítání jednoho rodiče dítětem během rozpadu rodiny. Situace, kdy dítě odmítá jednoho z rodičů, bývá často chápána jako extrémní forma chování, kterou aktivně podporuje jeden z rodičů. Fenomén však nelze posuzovat pouze „černobílou“ optikou, která má tendenci dělit rodiče na „dobré“ a „zlé“. Naopak předpokládáme, že na procesu odcizení dítěte od jednoho rodiče se podílí více faktorů. Ty se pokusím nastínit ve svém příspěvku. Fenomén odmítání jednoho z rodičů dítětem lze taktéž chápat jako maladaptivní vyústění konfliktu loajality, jenž děti během rozpadu rodiny mohou běžně prožívat. Mechanismu fungování a procesu, který předchází vzniku odcizení, bude také věnován prostor.*

Abstract: *Families in conflict are usually the families who are dealing with divorce situation. In last decade we can observe growth of these cases in everyday practise. Families (sometimes represented only partially), are very often coming to the professionals searching for a help. The main goal of the speech is to introduce existing research findings on the specific topic of child's rejection of one parent (while keeping a high idealisation of the other parent) during divorce. In general people often assume this situation is caused by favoured parent who supports child's denial of the other parent. As the professionals we have to be more cautious about gathering such shortcut conclusions. In the contrary we expect more variables to play role in the alienation. During my presentation I will go through some of them. The situation when the child rejects a parent can be also understood as the maladaptive outcome of loyalty conflict which takes an important part in the process of coping with divorce. In the presentation I will also focus on the process itself as I believe it can explain the alienation which might follow.*

Klíčová slova: *vztah rodič – dítě, rodičovský konflikt, odmítání, rodičovská aliance, konflikt loajality*

Keywords: *parent – child relationship, interparental conflict, rejection, parental alienation, loyalty conflict*

Úvod

V rámci své praxe se manželský a rodinný poradce velmi často setkává s rodinami v konfliktu, respektive s rodinami, které se aktuálně potýkají s rozchodovou či rozvodovou situací. V souvislosti s aktuálními vývojovými a sociologickými trendy a také na základě narůstajícího počtu těchto případů v praxi lze konstatovat, že rozpad rodiny se stává relativně „běžným“ problémem, se kterým se lidé obrací na odborníky a kdy vyhledávají psychologickou pomoc. Úzce souvisejícímu tématu rodičovského konfliktu a jeho dopadu na dítě je v posledních letech věnována výzkumná pozornost i v kontextu ČR. Vzhledem k tomu, že se jedná o komplexní jev, existuje stále celá řada dosud nezodpovězených otázek, které by bylo žádoucí empiricky zkoumat.

Rodiče za psychologem obvykle přicházejí s tím, že jejich dítě odmítá chodit k druhému rodiči, a tak by se do tohoto kontaktu nemělo nutit. Nebo mluví o znepokojujícím chování dítěte po návratu od druhého rodiče. Sami popisují druhého rodiče, dříve svého životního partnera, velmi negativně. Často se zmiňují o jeho/její výchovné neschopnosti, že „*to nikdy nebyl dobrý táta, nikdy si s dětmi nehrál*“ nebo „*nikdy mně ani děckám nic neuvařila*“, apod. Kromě obranného mechanismu štěpení mívá rodič také tendenci cokoliv dobrého z minulosti popírat. Fakt, že momentálně prožívá velmi náročnou životní situaci, má často potřebu pro svou vlastní ochranu bagatelizovat. Očekává pochopení psychologa a není připraven na narušení svých projekcí. Domnívám se, že vyhocený konflikt mezi rodiči, který je aktuálně středem jejich zájmu i veškerého prožívání, znemožňuje přiznání si ztráty, kterou s sebou rozpad rodiny nese. Bez tohoto přijetí rodič nemůže ztrátu adekvátně zpracovat, „odtruchlit“, vyrovnat se s ní a „jít dál“. Zdravá adaptace na novou realitu není v tomto případě možná.

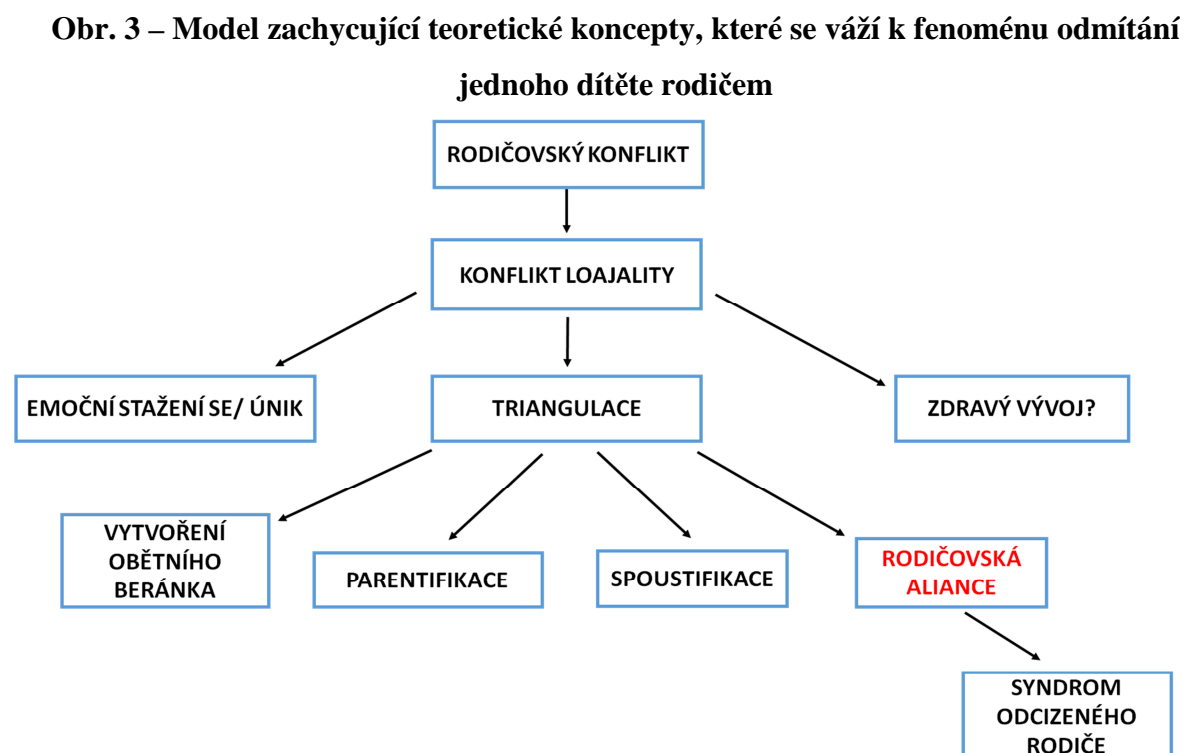
V rámci spolupráce s rodinou často vnímám významné momenty, které v sobě obsahují psychoterapeutický potenciál - na straně rodičů jsou to masivní projekce, patologické agování a někdy až psychoticky působící projevy chování. Děti zase často vykazují silnou potřebu si

svoji ztrátu i prožívané konflikty odžít - ideálně pomocí hry či fantazie v bezpečném terapeutickém prostoru. Komplexní posouzení rodinné situace, které obvykle vyžaduje OSPOD či soud, však probíhá v rámci poradenského rámce a sami rodiče často přicházejí s očekáváním, že se psychologickou pomocí pouze „vyřeší“ uspořádání péče. Motivace k psychoterapii je problematická, a pokud rodiče vyhledávají další odborníky, často tak činí za účelem potvrzení vlastního postoje. Vlivem dlouhých a vleklých soudních sporů se pak prohlubuje ohrožení dítěte, jehož formující se osobnost může být tímto výrazně negativně ovlivněna.

Shrnutí dosavadního výzkumu fenoménu

Většina teoretických koncepcí o triadických rodinných vztazích vychází z Minuchinovy systémové teorie, která chápe rodinu jako reciproční systém s cílem udržet si homeostázu (Emery, 1999). Rozpadem partnerského vztahu rodičů tak dochází k narušení rodinného systému. U vysoce konfliktních rozpadů rodin se hovoří o míře vtahování dítěte do rodičovského konfliktu, kdy se užívá výrazů jako je triangulace, spoustifikace nebo parentifikace. Tyto pojmy se významově překrývají (Tramptová a Lacinová, 2015).

Následující model se pokouší zachytit teoretické koncepty, které se váží k fenoménu odmítání jednoho rodiče dítětem, a to přehledovým způsobem:

Pro přesnější a jednotnější definování je však nutné tento model ověřit, resp. fenomén odmítání rodiče dítětem empiricky zkoumat.

Situaci, kdy dítě začne preferovat jednoho z rodičů, ve výzkumu poprvé popsali Wallerstein a Kelly (1976) a nazvali ji jako rodičovskou aliancí (*parental alienation*). Tento termín značí koaliční spojení mezi dítětem a rodičem, kterému je dítě svěřeno do péče. Gardner (1985) definoval syndrom odcizeného rodiče (*parental alienation syndrome*) jako fenomén objevující se výhradně v situacích opatrovnických sporů. Pojem je v současné době považován za kontroverzní. V českém prostředí je expresivně překládán jako syndrom zavrženého rodiče, což je navíc zatíženo negativní konotací – manipulující rodič je vnímán jako jednoznačný viník a zavržený rodič je obětí, čímž dochází k velkému zjednodušení dynamiky rodinných vztahů (Tramptová a Lacinová, 2015). Vzhledem ke znalosti tohoto termínu u široké veřejnosti se lze také v praxi setkat se zneužíváním pojmu samotnými rodiči.

Johnston a Campbell (1988) popsali dynamiku vzniku aliance. Rodič, se kterým dítě zůstává v koalici, je zraněný, nemá emočně zpracován rozpad partnerského vztahu. Pro zachování svého sebevědomí a důstojnosti projikuje veškerou vinu za rozpad vztahu na druhého rodiče, tím se ten stává „jen a vším špatným“. Dítěti je dáváno najevo, že jeho loajalita k němu je „vše, co mi zůstalo.“ Dítě začíná zrcadlit tyto emoce, akce a prohlášení „spojeneckého rodiče“. Postupem času zraněný rodič díky této dynamice prospívá, dítě působí jako bez stresu. Odcizení dítěte od druhého rodiče je tak pro něj opět řešením celé situace, nikoliv problémem.

Aktuální trendy ve výzkumu

V posledních 10 letech se výzkumný zájem ubírá právě směrem k rodičům, respektive k účelovosti navádějícího chování. Nejnovější výzkumy (např. Baker a Darnall, 2006; López, Nieves Iglesias a García, 2014; Rowen a Emery, 2014) se zabývají způsoby chování, které následně vedou k odmítání jednoho rodiče dítětem.

Dále byly zjištěny některé individuální rozdíly či nápadnosti v osobnostech rodičů. Co se týče odcizených rodičů, těm bývá přisuzována pasivita. Často se stáhli, rezignovali na projevy lásky či kontakt s dítětem. Naopak „spojenečtí“ rodiče vykazují znaky narcistní poruchy osobnosti (Baker, 2006; Godbout a Parent, 2012; Lowenstein, 2013).

Zde se však nabízí úvaha, že pokud předpokládáme, že rodič emočně nezpracoval partnerský rozchod a je narcistně zraněný, jak potom můžeme odlišit psychopatologii od tzv. situačního narcismu, který může běžně doprovázet rozpad partnerského vztahu?

Většina dosavadních studií zkoumala fenomén s ohledem na výzkumnou etiku buď retrospektivně, anebo se výzkumnými osobami stávali rodiče, kteří byli od svých dětí odcizeni. Potřeba přizvat do výzkumu oba rodiče je vědci reflektována (Moné et al., 2011). V poradenské praxi se v situaci odmítání jednoho rodiče dítětem velmi často praktikuje asistované setkávání, které je někdy i soudně nařízeno. Domnívám se však, že odborná psychologická práce s „bezproblémovým“ rodičem je v těchto situacích více než žádoucí. Intervence v tomto směru jsou velmi obtížné, a to především kvůli obranným mechanismům rodičů a jejich sebe prezentacím. Rodiče obvykle popírají, že by se chovali způsobem, který přispívá u dítěte k jeho odmítání druhého rodiče. Z toho důvodu zůstává velkou výzvou, jakým způsobem zahrnout tyto rodiče nejen do péče odborníka, ale také do výzkumu. Ideálním řešením se jeví zkoumat celý rodinný systém, přičemž sebezposuzovací a retrospektivní metody by bylo možné rozšířit o objektivní formy měření. Lze konstatovat, že nyní vznikají zahraniční studie, které zapojují do výzkumu profesionály z praxe, čímž je možné posoudit rodinnou situaci komplexním způsobem (např. Baker, Burhard, a Alberston-Kelly, 2012; López et al., 2014).

Literatura

- 1) Baker, A. J. L. (2006). Patterns of Parental Alienation Syndrome: A Qualitative Study of Adults Who Were Alienated from a Parent as a Child. *The American Journal of Family Therapy*, 34: 63–78
- 2) Baker, A. J. L., Burhard, B., & Alberston-Kelly, J. (2012). Differentiating Alienated From Not Alienated Children: A Pilot Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53:178-193.
- 3) Baker, A. J. L., & Darnall, D. (2006). Behaviors and Strategies Employed in Parental Alienation: A Survey of Parental Experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, Vol. 45 (1/2), 97–124
- 4) Emery, R. E. (1999). *Marriage, Divorce, and Children's Adjustment*. Thousand Oaks, Calif.: Sage

- 5) Godbout, E., & Parent, C. (2012) The Life Paths and Lived Experiences of Adults Who Have Experienced Parental Alienation: A Retrospective Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53:34-54
- 6) Johnston, J., & Campbell, L. (1988). *Impasses of divorce: The dynamics and resolution of family conflict*. New York: Free Press
- 7) López, T. J., Nieves Iglesias, V. E., & García, P. F. (2014). Parental Alienation Gradient: Strategies for a Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 42, 217–231
- 8) Lowenstein, L. F. (2013). Is the Concept of Parental Alienation a Meaningful One? *Journal of Divorce & Remarriage*, 54:658-667
- 9) Moné, J. G, MacPhee, D., Anderson, S. K., & Banning, J. H. (2011). Family Members' Narratives of Divorce and Interparental Conflict: Implications for Parental Alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52, 642–667
- 10) Rowen, J., & Emery, R. (2014). Examining Parental Denigration Behaviors of Co-Parents as Reported by Young Adults and Their Association With Parent-Child Closeness. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, Vol. 3, No. 3, 165–177
- 11) Trampotová, O., & Lacinová, L. (2015). Vtahování dětí do konfliktu mezi rodiči: Porovnání a kritické zhodnocení současných koncepcí. *Československá psychologie*, 59/1, 57-70
- 12) Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1976). The effects of parental divorce: Experiences of the child in later latency. *American Journal of Orthopsychiatry*, 46, 256-269

MY BACKPACK – PŘÍBĚHY PŘEMÍSTĚNÍ VYPRÁVĚNÉ DĚTMI MY BACKPACK - REMOVAL STORIES CREATED BY CHILDREN

Tat'ána ŠIMEČKOVÁ a Gabriela VYKYPĚLOVÁ

Soukromá psychologická praxe, Tolstého 35, 616 00 Brno

g.vykypelova@seznam.cz; tana.simeckova@volny.cz

Abstrakt: Ztrátu domova a přechod do nové rodiny prožívají děti vždy jako významnou životní událost a často také jako další traumatickou událost. Není neobvyklé, že s dětmi o důvodech a okolnostech jejich odchodu z rodiny nikdo nemluví. Děti postupně ztrácejí kontrolu nad situací a s tím také pocit, že svět je bezpečný a lidé v něm předpověditelní a důvěryhodní. Holandská metoda My Backpack nabízí strukturu, v rámci které mohou děti za pomoci originálního počítačového programu a maňáska vyprávět příběh o putování a přemístění a získat tak zpátky kontakt s vlastními emocemi a přiměřený pocit důvěry v sebe a své okolí. Metoda napomáhá tvorbě integrovaného životního příběhu dítěte, přispívá ke zpracování traumatických událostí v minulosti dítěte a nabízí prostor pro další vzájemnou komunikaci dítěte a osob, které o něj pečují. Příspěvek představuje metodu, originální materiály vytvořené pro práci s dětmi a krátkou ilustraci metody v konkrétní práci.

Abstract: Children experience loss of their home and subsequent foster care placement as a profound life-changing event which is often quite traumatic. Children may not clearly understand the necessity and circumstances for leaving their familiar home environment. If relocation circumstances are not adequately explained, children lose their comfort, predictability, and feeling of relative safety with people they have come to trust. The Dutch My Backpack method provides a structured process for a child to create a story about pilgrimage and relocation through the use of an original computer program and hand puppets. My Backpack enables traumatized children to regain contact with their emotions and sense of self-esteem and self-efficacy. This method helps children to create an integrated life story, process the trauma for their past, and advance communication capacity between foster children and foster parents. Our article outlines the method and materials we work with, illustrated by short case study.

Klíčová slova: pěstounská péče, přemístění, trauma, životní příběh, My Backpack

Keywords: *foster care, removal, trauma, life story, My Backpack*

Pokud bychom, společně s Levinem a Klineovou (2012), definovali trauma jako zahlcující událost, kterou není možné zvládnout běžnými obrannými mechanismy, pravděpodobně se shodneme na tom, že mnohé děti umístěné v pěstounské nebo v ústavní péči ve své minulosti podobné situace zažívaly. Pokud bychom dále rozlišovali pojetí traumatu také z hlediska vývojového období a okolností, za kterých se odehrálo (van der Kolk, 2005) opět bychom se pravděpodobně shodli na tom, že mnohé děti v pěstounské péči zažívaly ve své minulosti opakovaná zranění a zklamání v nejdůležitějších vztazích, byly opouštěny a zanedbávány nebo dokonce týrány osobami, které jim byly nejbližší a měly zajistit jejich klid a bezpečí. Taková traumata jsou pak mnohočetná a jejich obětem se ne vždy daří navzájem je od sebe odlišit a zpracovat (Rotschildová, 2015). V oblasti náhradní rodinné péče se tak nezdá setkáváme s potřebou pracovat s dětmi s nejistou vztahovou či citovou vazbou (v české a slovenské literatuře např. Husovská, 2012, Vrtbovská, 2010).

Naše práce s nimi by tedy měla být v tomto směru informovaná a měla by respektovat základní pravidla práce s traumatem a s klienty s narušenou vztahovou vazbou. Nezdá se však setkáváme s tím, že tato problematika je v péči o děti bagatelizována nebo dokonce popírána. Řada dospělých se domnívá, že „není co zpracovávat“, že není potřeba se „vracet“ k minulosti dětí, že ztráta rodiny nenese rysy traumatické události (např. protože vše proběhlo „v klidu“ a dítě „neplakalo“), že už je nyní „skoro všechno dobré“, když je teď dítě „hodné“ apod.

Častým argumentem také bývá, že není třeba pracovat s minulostí dětí, které se v náhradní rodinné péči ocitly jako malá miminka, protože si „nic nepamatují“. To stejné ale slyšíme i o dětech, které se v náhradní rodině nebo v ústavní péči ocitly i ve věku kolem tří nebo čtyř let. Fakt, že dítě nedokáže o událostech mluvit, že je nemá ve své paměti uložené jako obrazy či příběhy, je pokládán za důkaz, že událost nebyla zapamatována a tudíž není potřeba se jí nadále zabývat.

Trauma si většina lidí spojuje pouze s nějakou náhlou výjimečně nebezpečnou až katastrofickou životní či osobní integritu ohrožující událostí.

Neuropsychologické výzkumy však postupně přináší důkazy o tom, že trauma spočívá spíše v reakci nervového systému než v události samotné. Lidský mozek je událostí přehlacen a k jejímu zvládnutí nemá k dispozici žádné jiné obranné mechanismy než instinktivní reakce včetně ochranného rozpojení různých oblastí centrální nervové soustavy. Lidé se liší ve své náchylnosti k traumatu a dopad jednotlivých událostí závisí na mnoha faktorech, jako jsou věk a také předchozí zkušenosti. Zcela jinak reaguje na stejnou událost dítě a jinak dospělý. Co je pro dospělého „normální“ může být pro dítě nepřekonatelný problém. Čím je například dítě mladší, tím méně má možností aktivně se samo o sebe postarat a chránit se. Nejmenší děti se nedokáží ani samy zahřát, ani se otočit, malé dítě si neotevře dveře, aby opustilo místnost. K traumatizaci u nejmenších dětí dochází mnohem rychleji než u starších dětí či dospělých (Levine, Klineová, 2012).

Naše těla si traumata pamatují i v případě, že vědomé vzpomínky chybí. Může dojít ke změnám ve funkci i struktuře mozku, ale i dalších vnitřních orgánů, v těle může být fixováno napětí. Chování dětí, jejich zdravotní obtíže i spontánní hra (nebo i neschopnost hrát si) nám potom prozrazují, že dítě ve svém vnitřním světě prožívá zmatek (Levine, Klineová, 2012).

Jinou dynamiku a jiné důsledky má také trauma, ke kterému dochází opakovaně, v raném věku dítěte či v důsledku chování základních pečujících osob. Opakovaná a na základní vztahy vázaná traumata vedou k poruchám regulace afektů, somatickým obtížím, poruchám v oblasti chování, kognice, navazování vztahů i sebe-hodnocení. Silné a jen obtížně tolerovatelné afekty jako zlost, strach, rezignace či stud vstupují do prožívání, chování i vnímání a myšlení dítěte a ovlivňují jeho vztahy. Děti mohou tíhnout k nevědomému opakování a přehrávání traumat v chování a nacházíme u nich i množství somatických obtíží stejně jako dalších přidružených psychiatrických symptomů (van der Kolk, 2005). Dítě přežilo, ale chybí mu integrace důležitých funkcí a událostí (Vrtbovská, 2010).

Silné pocity studu brání dítěti v kontaktu s druhými i se sebou samotným. Objevují se všude tam, kde dítě vyrůstá v prostředí, které je nepřijímá takové, jaké je, nebo je dokonce celé odmítá. Dítě, které se stydí, se cítí bezcenné a špatné ve své podstatě. Ještě než si vůbec může uvědomit sebe sama, pocítit své prožívání a své potřeby, zažije setkání se sebou samotným a tedy pocit studu (Yontef, 2009). Začne se bránit, potřebuje se skrýt, odpojuje se (disociuje) od svého vlastního prožívání i od svého okolí. Projevy studu pak bývají okolím nezřídka mylně

interpretovány jako zlobení, neochota přiznat se nebo připustit vinu, nezájem o kontakt apod. Cítit a prožívat stud je přitom vždy nepříjemné, stud se neuvolňuje podobně jako jiné emoce nějakým vybitím energie, dítě si od něj nepomůže samo a zpracovat jej nelze jinak než pomalu a postupně v neposuzujícím a přijímajícím kontaktu (Rothschildová, 2015). Procesy studu také vstupují do každé terapeutické práce s dítětem a nezřídka znesnadňují právě práci s těžkými či přímo traumatickými událostmi v minulosti dítěte. Dítě pak působí dojmem, jako že o své minulosti mluvit „nechce“.

Přitom propojit společně s dítětem různé události jeho života do smysluplného životního příběhu je velmi důležité. Mozek dítěte, kterému neumožníme zařadit trauma na jeho příslušné místo v minulosti dítěte (přiřadit je do správného času a prostoru a logických souvislostí), často prožívá trauma jako neukončené, jako stále trvající. Z toho potom pramení také flashbaky, vysoké hladiny stresových hormonů, celkové chronické nabuzení organismu a ostražitost, zaplavující pocity bezmoci apod. (Rothschildová, 2015).

Příběhy pomáhají léčit traumata a nalézt zdroje k jejich překonání a řešení. I práce s příběhy ale má svá pravidla a svoji logiku. Konfrontovat dítě s příběhem jeho života tak, jak jej vnímají dospělí (např. na základě studia dokumentace) může být v lepším případě neúčinné, v horším dokonce re-traumatizující. Identita dítěte by neměla být definována traumatem a pocity bezmocnosti. Znovu-prožívání traumatu bez bezpečného kontextu nepomáhá. Dítě potřebuje znovu získat kontrolu nad událostmi a vyprávět vlastní příběh vlastními slovy či jinými zvolenými prostředky (hrou, kresbou...). Příběh o dovednostech, schopnostech, vztazích, hodnotách či znalostech, které mu pomohly přežít. Takový příběh může být léčivý (White, Morgan, 2006). Práce s dětmi, a s menšími dětmi především, vyžaduje od dospělého také hravost, kreativitu, aktivní hledání modality, v níž se dítěti daří vyjádřit, co cítí a co potřebuje (Oaklander, 2003).

Metoda My Backpack byla vyvinuta v Holandsku v centru Groikracht. Její autorkou je psychologka a psychoterapeutka Rinske Mansens a metodu šíří společně se sociální pracovníci a koordinátorkou mezinárodních projektů v oblasti náhradní rodinné péče paní Bep van Sloten. Metoda pomáhá psychologům a sociálním pracovníkům mluvit s dětmi o jejich přemístění z původního domova. Byla vytvořena dětmi v pěstounské péči a je určena jim. Metoda využívá principy vhodné pro práci s dětmi ve věkovém rozmezí zhruba 4-12 let. Pracuje s maňásky a batůžkem, emočními kartami, s pomocí počítačového programu děti

vyrabí také vlastní knížku. Nejedná se o metodu primárně psychoterapeutickou, ačkoliv i v psychoterapii ji lze využít. Cílem práce s metodou je facilitace rozhovoru s dítětem.

Dítě ve spolupráci s profesionálem vytváří příběh káčátka, které opouští vlastní domov a putuje do nové rodiny pejsků. Díky srozumitelné a předpověditelné struktuře a také díky externalizaci zůstává metoda bezpečná a práce s životním příběhem možná i v případech mnohonásobně traumatizovaných dětí. Hravost a tvořivost umožňují dětem, aby se v příběhě příběhu jejich káčátka staly tentokrát samy tvůrci příběhů. To jim vrací kontrolu nad událostmi, které kdysi dávno ony samy pod kontrolou neměly a pravděpodobně ani mít nemohly.

Na pozadí metody nacházíme tři základní terapeutické přístupy: terapeutickou práci založenou na mentalizaci, která napomáhá prohloubení schopnosti dítěte mluvit o svých vnitřních stavech, rozumět jim a regulovat je; dále narativní terapii, která vede dítě k vyprávění svého vlastního příběhu a ne příběhu „vnuceného“ dítěti dospělými kolem něj; a v neposlední řadě také kreativní terapii, jejíž proces umožňuje dítěti aktivně znovu prožít a zvládnout některé traumatické události z vlastní minulosti a uzdravit se z nich.

Metoda je vhodná pro práci s dětmi s poruchou vztahové vazby. Až cyklická práce (k příběhu dítěte se v metodě vracíme znovu a znovu a využíváme tak léčivé působení vyprávění, naslouchání, znovu vyprávění, opravování, znovu vyprávění a znovu naslouchání) vede k postupnému prohloubení uvědomění, k postupnému propojení emocí, významů, obrazů a tělesných prožitků. K příběhu se lze ale vrátit i ve formě hry a lze jej přehrávat. Dítě znovu zažívá pocity a tělesné stavy, které si často celé roky nedovolilo prožívat. Zkouší je projikovat na káčátko, vciťuje se do něj, prožívá je spolu s ním, zažívá zájem a přijetí a porozumění dospělého, experimentuje s možností sdělit podobné věci i o sobě. Při práci s metodou mají dítě i dospělý mnoho příležitostí k drobným „opravám“ událostí. Káčátko může zažít události stejně či podobně jako dítě, ale může se mu například od samotného dítěte dostat péče, pomoci a podpory v takové míře, v jaké je dítě samotné tenkrát nedostalo. Káčátko může být i fantazijně vybaveno dovednostmi, silou či pomocníky, které by dítě samo potřebovalo. Rozhovor, který probíhá mezi káčátkem – maňáskem dítěte a maňáskem dospělého umožňuje také např. vyhnout se očnímu kontaktu s dítětem, pokud by pro ně byl obtížný, a opět nabízí prostor pro regulaci studu.

Komplexnost metody vede samozřejmě také k projekci aktuálních starostí a problémů dítěte do samotné práce a umožňuje jejich další zpracování.

Externalizace není osvobozující pouze pro děti, ale také pro pěstouny, jejichž úkolem je vyslechnout příběh káčátka a zajímat se o něj. I zde dítě experimentuje s tím, co všechno může pěstounům o svém vnitřním prožívání prostřednictvím příběhu prozradit.

Základem práce s metodou je metafora putování káčátka, které musí odejít z původní rodiny do rodiny nové. Animovaný příběh, který dětem pomáhá káčátko a jeho situaci pochopit a vžít se do ní, začíná ve chvíli, kdy si káčátko balí batůžek a stěhuje se do domu, ve kterém bydlí pejskové. Každé dítě získává svého vlastního maňásku - káčátko, které se stává jeho kamarádem s vlastním jménem a životním příběhem. Při následné individuální práci s dítětem a interaktivním počítačovým programem dítě vytváří s pomocí dospělého příběh o putování svého vlastního káčátka. Program umožňuje příběh vytisknout do podoby knížky, kterou si dítě podle svých přání dále vybarvuje a dotváří. Důležitou součástí práce s metodou je i společné sdílení příběhu káčátka s náhradními rodiči. Již během práce s metodou děti přecházejí k propojení příběhu káčátka se svými příběhy. Sdílejí s dospělými své vlastní vzpomínky a zkušenosti. Ne náhodou jsou jejich povzdechy a vzpomínky často zcela jiné, než jaké očekáváme na základě studia dokumentace (a na základě projekce vlastních fantazií do dítěte). Bývají konkrétnější, jasnější, srozumitelnější než by se zdálo. Vypovídají o tom, po čem se dětem stýská, co jim chybělo nebo stále chybí, co je štvalo nebo čeho se bály. Úkolem dospělého opět není věci „dělat“ nebo „měnit“, protože ty už se dávno odehrály. Úkolem dospělého je naslouchat a snažit se porozumět a přijmout to, co dítě sděluje a prožívá a, je-li třeba, dát příběhu pouze jasnější strukturu či lepší (např. ke sdílení vhodnější) tvar.

Knížka dítě doprovází jeho dalším životem a stává se významným a zároveň přímo dítětem vytvořeným materiálem pro práci s jeho životním příběhem a jeho minulostí.

Cesta za novou rodinou – příběh, na kterém je moc důležitý jeho konec

Zuzka se do své nové rodiny dostala ve svých čtyřech letech. Do dvou a půl let žila společně s vlastní matkou a potom byla umístěna do ústavního zařízení, kde žila další rok. Nová rodina si děvčátko osvojila. O tom, jak vypadal její život před osvojením, nemají současní rodiče žádné podrobnější informace. Jisté ale je, že Zuzka byla často ponechána svému vlastnímu osudu v prostředí, které nenaplnovalo její základní potřeby. Dnes je Zuzce deset let a před

dvěma lety do její nové rodiny přibyla další holčička Anička. Anička je v rodině v pěstounské péči. Zhruba před půl rokem došlo v rodině k důležitým změnám. Anička se začala stýkat se svojí vlastní matkou a byla otevřena otázka jejího návratu do původní rodiny. Mezi Zuzkou a Aničkou narostl počet konfliktů. Zuzka byla častěji tím, kdo na Aničku útočil, na jedné straně mluvila o obavách ze ztráty sestry, souběžně ale rodiče nabyli dojmu, že ve svém chování vyjadřuje přání, aby sestra z rodiny odešla. V rozhovorech s rodiči se pak opakovaně ujišťovala, že ona sama z rodiny odejít nemusí. I díky tomu si rodiče včas uvědomili, jak náročná je celá situace i pro jejich osvojenou dceru Zuzku a že i ona potřebuje pomoc.

Na první setkání přichází holčička s nejistým úsměvem. Je v silném napětí, snaží se způsobně sedět a odpovídat. Místy působí až zaraženě a zmateně. Po několika větách mi sděluje, že má ještě sestru, která má ale *jiné příjmení*, a že je možné, že v rodině nezůstane. Zdůrazňuje, že ona už odejít *nemůže*. I při dalších setkáních se Zuzka především snaží „vyhovět“, je napjatá, vyhýbá se očnímu kontaktu a jako by pátrala, co se od ní vlastně očekává a jak má správně odpovídat nebo jak by bylo správné si hrát. V dalších setkáních se postupně uvolňuje a v její volné hře se začínají objevovat různé postavy bojovníků, s nimiž přehrává scény plné boje a pronásledování. Ve hře na pískovišti si vybírá objekty za členy své stávající rodiny a pečlivě je rozestavuje tak, aby měla dostupné oba dva rodiče. Dlouho a pečlivě hledá vhodnou vzdálenost i pro svoji sestru. Spontánně s nimi hraje „na schovávanou“, kdy postupně zahrabává do písku členy své rodiny a nechává na povrchu osamoceně Aničku. Hru potom mění tak, že zahrabe sestru a ponechává na povrchu naopak zbytek své rodiny. Téma přemístění se postupně objevuje ve hře i v rozhovorech a rodině je nabídnuta také práce s metodou My Backpack.

Rodiče Zuzky jsou seznámeni s metaforou putování káčátka a s průběhem práce. Rozumí tomu, že členem jejich domácnosti se nyní na nějakou dobu stane i Zuzky káčátko.

Také Zuzka se seznamuje se základním příběhem kresleného káčátka s červeným batůžkem (že odešlo ze své původní rodiny, že žije v nové rodině a že Zuzka bude vytvářet příběh o jeho putování) a s pomocí hudebních nástrojů pracujeme s emočními kartami. Zuzka dostává svou novou kamarádku – maňaska – káčátko. Seznamuje se i s maňaskem své psycholožky. Ve společném rozhovoru mezi maňasky se Zuzka rychle rozpovídá, létá s káčátkem po celé místnosti, nedokáže sice najít pro káčátko jméno, ale pečlivě pro ně vybírá ozdoby a sděluje, že její *statečná* kačenka umí rychle běhat a létat a že jí jde dobře čeština a umí také dobře

počítat. Mamince po setkání s psycholožkou maňáska nadšeně ukazuje a vysvětluje jí, že budou muset najít místo, kde bude kačenka u nich doma bydlet, protože se o ni teď Zuzka bude starat. V kontrastu s předchozím chováním je v této o něco více strukturované situaci (srozumitelný příběh s pevným začátkem a koncem, konkrétní hračka, s níž se lze rychle a snadno identifikovat, facilitace rozhovoru díky maňáskům atd.) velmi uvolněná a dovoluje si projevit spontaneitu a hravost.

Při dalším setkání káčátko s pomocí Zuzky říká, jak se jmenuje, a pochvaluje si, jak se o ně Zuzka dobře stará. Dívka se s kačenkou identifikuje a v komunikaci s maňáskem psycholožky vytváří na počítači rychle a se zájmem příběh putování kačenky do domova pejsků. Již při práci s počítačovým programem Zuzka také propojuje příběh kačenky se svým životním příběhem. Vybavuje si detaily svého odchodu z dětského domova, zdůrazňuje, že si tam vzala své oblíbené šatičky. Do vytvořené knihy zapisuje název celého příběhu „Cesta za novou rodinou“. V dalších setkáních postupně ve hře s maňásky rozvíjíme detaily příběhu putování za novou rodinou. Dívka si užívá, že příběh společně zapisujeme a vytváříme i psanou knížku, jako by to podtrhovalo důležitost sděleného. Zuzky kačenka moc nerozumí důvodům svého odchodu z kačeni rodiny, při odchodu z rodiny je smutná a přemýšlí i o tom, že by přemluvila své kačeni rodiče a v rodině zůstala. Zažívá na své cestě hodně strachu, musí se schovávat, je dokonce i zraněná, ale stále putuje a hledá novou rodinu. Při zvykání na novou rodinu pejsků popisuje i obtíže a dlouhý proces adaptace. Vypravuje, že psí máma kačence pomáhala tím, že si za ní chodila lehnout, a odešla, až kačenka usnula. Musela si zvykat i na psí jídlo a teď už jí nejvíce chutnají psí granule... Kačenka se v nové rodině cítí dobře a už se nechce vrátit ke svým rodičům, kterým se narodila. Zuzky kačenka prožívá na své cestě řadu rozporuplných a zmatených pocitů. Často se ve stejné chvíli objevuje strach a neschopnost se rozhodnout. Zuzka spontánně pojmenovává, že to moc dobře zná i ona. Daří se jí svého pocitu opět na chvíli dotknout a zároveň jej sdílet. V rámci posledního setkání nad příběhem kačenky se se Zuzkou bavíme o tom, že každá kačenka má jiný příběh a Zuzka spontánně pojmenuje, že to je stejné jako s ní a se sestrou.

Při společném setkání Zuzka seznamuje své adoptivní rodiče s příběhem kačenky a společně také hledají, čím jsou si kačenka a Zuzka podobné. Zuzka se spokojeně usmívá, když jí máma sděluje, že i ona si k ní chodila lehnout, když si na sebe v rodině zvykali. Při čtení poslední stránky Zuzka upřeně hledí na svoje rodiče a čte jim a zdůrazňuje poslední větu celé knížky: *A TO JE KONEC PŘÍBĚHU!!* Její rodiče významu sdělení rozumí a rozhodně přikyvují.

Práce s metodou My Backpack byla krátkým, ale důležitým úsekem v práci se Zuzkou. Poskytla jí i jejím rodičům možnost skrze káčátko bezpečně uchopit celou situaci a pojmenovat to podstatné v rámci jejich prožívání. Pro Zuzku bylo v této části jejího životního příběhu důležité především jeho ukončení – vytvořeno, vytisknuto, vybarveno, zapsáno a v rozhovoru potvrzeno – Zuzky káčátko (a na rozdíl od její sestry také Zuzka) už nikam neputuje.

Konec.

Literatura:

- 1) Husovská, D. (ed.) (2012). *Nádej na uzdravenie. Sprievodca pre rodičov v oblasti traumy a pripútania*. Košice: Návrat
- 2) Levine, P. A., Klineová M. (2012). *Trauma očima dítěte*. Praha: MAITREA
- 3) Oaklander, V. (2003). *Třinácté komnaty dětské duše*. Dobříš: Drvoštěp
- 4) Rothschildová, B. (2015). *Tělo nezapomíná: Psychofyzologie a léčba traumatu*. Praha: MAITREA
- 5) van der Kolk, B. (2005). *Developmental trauma disorder*.l *Psychiatric Annals*, s. 401-408.
- 6) Vrtbovská, P. (2010). *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí. Attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: SCAN
- 7) White, M., Morgan, A. (2006). *Narrative Therapy with Children and their families*. Adelaide: Dulwich centre publications
- 8) Yontef, G. (2009). *Gestaltterapie – uvědomování, dialog a proces*. Praha: Triton

VZTAHOVÁ PŘESVĚDČENÍ V PÁROVÉ A RODINNÉ TERAPII RELATION BELIEVES IN COUPLE AND FAMILIAL THERAPY

Slavoj TITL

Institut psychoanalytické párové a rodinné terapie, Praha, s.titl@seznam.cz

Abstrakt: *V referátu se pokouším seznámit posluchače se základními prvky teorie vztahových přesvědčení, která se nám osvědčila při párových a rodinných terapiích v Institutu psychoanalytické párové a rodinné terapie (IPPART). Tato teorie navazuje na teorii propojení (link/vinculo) I. Berensteina, teorii koluze J. Williho a teorii kalifornského týmu Mount Zion (J. Weiss, H.Sampson atd.). Pro porozumění sexuálním problémům a problémům s otěhotněním, zavádím pojem „(nevědomé) sexuální komplementarity“.*

Abstract: *In my presentation I try to introduce the audience with the basic facts about the theory of the relation believes that proved succesful in couple and familial therapies in IPPART. This theory follows the therapy of connection (link/vinculo) by I. Berenstein, the therapy of collusion by J. Willi and team Mount Zion's theory from California (J. Weiss, H. Sampson etc.) For better understanding of the problem with sexuality and for the problem with pregnancy, I came up with the term „intentional sexual complementarity“.*

Klíčová slova: *propojení, koluze, nevědomé individuální přesvědčení, nevědomé vztahové přesvědčení, komplementární sexuální fantazie.*

Keywords: *connection, collusion, intentional individual belief, intentional relation belief, complementarity sexual fantasies*

Vážení kolegové a milé kolegyně, rád bych s Vámi zde sdílel teorii, kterou uplatňujeme v Institutu psychoanalytické párové a rodinné terapie (IPPART). Ta se významně osvědčuje v naší práci s páry a rodinami, pomáhá mě i kolegům porozumět, proč se určití lidé přitahují; proč spolu jiní dva lidé nikdy nezačnou žít i když spolu mohou prožít skvělý sex; proč spolu po jisté době chození začnou mít lidé spory a nakonec se třeba rozejdou, proč spolu někteří milenci nemohou žít, přestože spolu mají velmi uspokojivý sex a příjemný život; a nebo naopak, proč spolu zůstávají některé páry i přesto, že se spolu trápí, hádají, napadají a ničí

svůj život. Proč někoho baví sex jen s tím, koho nemiluje. Proč se náhle ztratí chuť milovat se s tím, koho jsme dříve považovali za velmi atraktivního. A naopak, proč nás vzrušuje ten, koho za atraktivního nepovažujeme, nebo jím i pohrdáme. Co to tedy je, ona záhadná "chemie lásky"? Podobné otázky nám pokládají i naši klienti.

Ve své práci vycházím a navazuji především na 3 zdroje. Prvním je **teorie propojení** /link,vinculo/ jak ji rozpracoval Berenstein (1995) který navazuje na francouzskou a španělsky psanou psychoanalytickou tradici, hlavně myšlenky R. Kaese a A. Ruffota a D. Anzieua. Dále na teorie **kalifornských vědců z Mount Zion** (J. Weiss, H. Sampson (1986)) a teorii **koluze**, jak ji uvedl Jurg Willi (1990), jehož knihy si lze přečíst i v češtině.

Na počátku příběhu, který nás zajímá, je setkání dvou lidí, z nichž každý je produktem a nositelem biologické DNA, ale také „psychologické DNA“ předchozí generace s jejich zkušenostmi - kulturou, zvyky, traumaty, které někteří autoři říkají "mem" (Dawkins, 1998; Blackmore, 2001; Wright, 2002 aj.). Bohužel teorie memů se nezabývá nejdůležitější částí kulturní DNA – nevědomým aspektem. Psychoanalyticky zajímá **především nevědomá část** tohoto "memu", protože ta organizuje vědomé postoje, paměť, přijetí a opuštění určitých kulturních charakteristik. **Tuto nevědomou část nazývám nevědomým individuálním přesvědčením (NIP) v případě jedince, nebo nevědomým vztahovým přesvědčením (NVP) pokud jde o pár, rodinu, skupinu.** Pojmenovávám takto to, co kalifornská škola z Mount Zion (Anxiety control mastery), která se ovšem zaměřovala na krátkou psychoanalytickou terapii neurotických pacientů (do 30 sesí), tedy nikoli na párovou, či rodinnou terapii, nazývá "patogénním přesvědčením". Pojem "vztahové přesvědčení" se mi zdá vhodnější v kontextu pomoci párům a rodinám, kteří někdy ani nemají klinické symptomy, mají "jen problémy" a někdy zase působí velmi adaptovaně a úspěšně, přesto zkušený psycholog ví, že jejich "úspěšnost" je založená na obraně proti úzkosti. Závěry kalifornské školy lze stručně shrnout asi takto (dle Weiss (1990); Titl, S. (2014a)):

- 1) Psychologické problémy jsou důsledkem tzv. „**patogénních přesvědčení**“, která jsou **maladaptivní**- přinášejí komplikace v adaptaci na současné dospělé podmínky. V dětství ale adaptaci pomáhaly (nebo to tak klient v dětství prožíval). Patogénní přesvědčení jsou nevědomá, ale výrazně ovlivňují prožívání i chování lidí.

Několik příkladů PP: „*Budu-li chtít být autonomní, pak někomu ublížím.*“ *"Ostatní lidé nemají rádi šťastné lidi. Jestliže můj partner trpí, já nesmím být šťastný/á, protože*

mě nebude mít rád/a." "Budu-li chtít od lidí více, tak je budu obtěžovat, vysávat." "Aby mě měli rádi, musím se všem jejich požadavkům podřídít a splňovat jejich přání." "Za svoji touhu po úspěchu budu zostuzen/a." "Za sexuální přání budu potrestán/a, nebo zostuzen/a." atd. Podobných PP může mít člověk více. Vznikala v dětství jako způsoby adaptace na velmi obtížné, nebo traumatické situace ve vztazích k nejdůležitějším lidem.

- 2) Pacienti v terapii, ale i v určitých situacích běžného života **se snaží (nevědomě) tato maladaptivní přesvědčení nepotvrdit a vyvrátit si je – opravit**, protože jim komplikují život. Z tohoto důvodu **testují**, jestli je situace ve vztahu dost **bezpečná**, někdy i tím způsobem, že provokují situace, v nichž má druhý (terapeut, partner/ka) reagovat tak, aby se ukázalo, že se testující (pacient, klient) nemá čeho bát. Mají např. "nadměrné" požadavky a nevědomě sledují, jak se ten druhý zachová. Chová-li se ten druhý (terapeut, partner, přítel atd.) podle nevědomého plánu testujícího vyvrátit přesvědčení a svým celkovým projevem dává najevo, že nehrozí potvrzení PP, **že se nebude opakovat traumatická situace dětství, testujícímu pacientovi (partnerovi) se dočasně sníží úzkost a cítí se ve vztahu příjemněji (bezpečněji)**. Je to ale jen dočasná úleva, pokud si testující neuvědomuje jaká nevědomá PP a jakým způsobem testuje. Dokud nezískal náhled, je odsouzen k opakování, je nucen k tomu, aby testování znovu opakoval, často ještě dramatičtější způsobem. Jakoby si nevědomě říkal - "Doufám, že se to nestane, ale nejsem si jistý/á, jestli v této nové situaci ten druhý neselže a neukáže se, že to ve vztazích je tak, jak jsem to zažil/a v dětství."

Např. pacient, který měl zkušenost se svou matkou, že vážně onemocněla v době, kdy se od ní separoval (v dětské fantazii jí onemocnění způsobil), se obává, že svou nezávislostí zraní či zničí své blízké (ublíží matce). Takový člověk může v terapii experimentovat se separací. Bude zkoušet různé formy a gradace nezávislosti (od vynechávání sesí, přes vyjadřování nesouhlasu, kritičnost k terapeutovi/partnerovi, výhrůžky ukončení terapie a snad i extrémnější formy...), a zároveň bude nevědomě sledovat a prověřovat, zda nezraňuje objekty lásky (terapeuta, partnera atd.), když si separaci dovolí.

Jestliže testovaný (terapeut v terapii/partner ve vztahu) testem neprojde, nezdaří se opravit PP, testující osoba (např. pacient v terapii) se stáhne, její úzkost a nepohodlí ve vztahu se zvýší.

Její testování ustává, nebo se stane mnohem opatrnějším, nebo se vztahem končí (pacient chce předčasně odejít z terapie, manželství se rozpadá).

Willi (1990; 1991) jehož některé knihy byly přeloženy i do češtiny a jsou dobře srozumitelné i laikům, rozpracoval koncepci Henry Dickse o "koluzi" manželů. Vychází z pozorování, že páry přináší různé konflikty, jako **variace na jedno téma**. Konflikty se většinou týkají určité tematiky, která pár zneklidňuje a vytváří jakési „**společné nevědomí páru**“. Tuto souhru vytvářenou společným nevědomím nazývá koluzí. **Koluzivní je takový vztah, kde jeden druhého z nevědomých důvodů partneri udržují a posilují v určitém párovém vzorci. Podle Williho konceptu koluze, je individuální chování sice podstatně určeno individuální historií jedince, avšak ve své manifestní podobě je podstatně spoluurčeno i posilujícím, či tlumícím chováním partnera, přičemž jeho chování je opět určeno jeho vlastní individuální historií.** (Jde tedy o kruhové posilování, nebo tlumení). U obou partnerů se projevuje **porucha stejného druhu, jen se manifestuje opačným- komplementárním způsobem**. Jde o polarizované varianty **téhož psychologického problému**. U jednoho partnera se ale projevuje v **progresivní-hyperkompenzační formě a u druhého v regresivní formě chování**. (V terapii se např. může stát, že ze žárlivce se stane pronásledovaný a zpronásledovaného se stane žárlivec, z alkoholika suchar a ze suchara alkoholik, z tyрана týraný a z týraného tyran apod.). Oba tedy -nevědomě- spojuje stejný problém. **Tento "společný problém" považují za důsledek nevědomého vztahového přesvědčení (NVP), které oba partnery propojuje**. Právě proto se oba partneři vzájemně -nevědomě- vybrali. Nevědomě cítili, že by s tím druhým mohli vyřešit, nebo upevnit něco ze své vlastní minulosti. Pokud se to daří, koluze funguje. Konflikty, hádky, nebo odcizení jsou důsledkem frustrace hluboko položených nevědomých přesvědčení o tom, jak by vztahy měly fungovat a oba jsou přitom konfrontováni s velikou úzkostí, že se zopakuje ohrožení z dětství. Oba partneři doufají (nevědomě), že se pomocí partnera ubrání svým hlubokým úzkostem a zajistí si uspokojení svých potřeb v míře, která byla až dosud nedosažitelná a nemožná.

Když se dva jedinci opačného pohlaví setkají a začnou spolu chodit, od počátku spolu komunikují mnoha kanály. Jen některé jsou vědomé. Troufám si dokonce tvrdit, že ty nejdůležitější jsou nevědomé. Charakteristická, přitažlivá tělesná vůně, pohyb, gesta, zvuk hlasu jaké vzpomínky a naděje v nás druhý vyvolává atd. všechny tyto projevy jsou výsledkem nejen biologických faktorů, ale též **určitého základního životního postoje, přesvědčení, jakési víry, že "ve vztazích to chodí tak, že..."** Těmto základním

postojům/vírám (beliefs) říkám "přesvědčení". Nevědomá individuální přesvědčení (NIP) vznikla ve velmi raném věku, **jako důsledek "procedur"** - samozřejmého, opakovaného, často ritualizovaného nakládání s dítětem a vztahování se k němu. Vytvořily se jako vnitřní, nevědomá a samozřejmá schémata jednání a vztahování ke druhým a ke světu a jsou zcela nevědomá, uložena v implicitní paměti. **Jiná vznikla obranně** v situacích, kdy bylo nutné se adaptovat na deprivaci, opakované frustrace, traumatické situace, nebo řešit vnitřní konflikt a mají tedy obranný charakter, jsou uložena v deklarativní paměti a pacient se na ně tedy může rozpomenout, když vhodně interpretujeme jeho obrany. Když se setkají potenciální partneři, také se vzájemně testují (vědomě i nevědomě). Jim ale nejde o to, aby si opravili svoje NIP (jako pacientům v terapii). Více jde o **hledání shody**. Pokud spolu lidé začnou chodit, je to tehdy, když mají velmi podobné, nebo doplňující se **nevědomé** přesvědčení (životní postoje/víry). Proto spolu partneři na počátku vztahu intenzivně komunikují, sdělují si své prožitky a plány, vědomě i nevědomě se pozorují a vyhodnocují shody. Nevědomě takto testují, jestli ten druhý je vhodný objekt k tomu, aby jim pomohl odstranit hluboké úzkosti a dosáhnout více uspokojení než když by byli sami. Jde-li tento proces vzájemného testování dobře, vzniká ve vztahu více bezpečí a partneři začínají – **nevědomě** – splétat jejich **společné nevědomé vztahové přesvědčení**, které je spojuje a podle něhož fungují, aniž si to uvědomují. Ještě později toto vztahové přesvědčení předávají svým dětem. Takové přesvědčení může pár/rodinu spojovat, ale po jisté době už nemusí vyhovovat - po změně vnitřních podmínek (např. zrání jednoho, nebo obou partnerů, nebo narození a zrání dětí), nebo i po změně vnějších podmínek (např. změna totalitního systému na demokratický, zchudnutí/zbohatnutí, posun jednoho/obou na sociálním žebříčku).

Hledáme-li NVP, ptáme se, co mají partneři/rodina společného. Co je oba/všechny spojuje. V terapii se NVP projevuje specifickým přenosem (působením) vztahového systému (partnerů/manželů/rodiny) na terapeuta. Berenstein (1995) hovoří o „uvalení“ (imposition), které vychází z propojení (link) v přítomnosti uvalujícího (páru/rodiny/skupiny). "Uvalující" působí na propojené subjekty tak, jakoby na ně vytiskl své razítko, jež je nezávislé na vůli recipienta a mění jejich subjektivitu prostě tím, že patří k propojení. Terapeut má potom tendenci fungovat (myslet) podle stejného přesvědčení (NVP) podle něhož funguje pár (rodina). Známe to všichni: Jinak prožíváme věci a jinak se chováme ve sportovní skupině, pracovním týmu, na „pařbě“ s přáteli a jinak zase v rodině. Samotná přítomnost v těchto skupinách na nás má vliv, který si většinou ani neuvědomujeme.

Příklad číslo 1

*Přišel mi do terapie pár velmi hezkých, bohatých lidí. Měli vážné konflikty, při kterých se i fyzicky napadali, hrozili suicidiem, byli si často nevěrní tak, aby se to ten druhý dozvěděl - "naoplátku", soutěžili spolu, kdo je populárnější a kdo víc vydělá. Týrali se, ale nemohli se rozejít. Před jejich hodinou jsem intenzivně studoval jejich spis a v terapii jsem soutěživě hledal nejlepší interpretace. Když jsem si povšiml svého neobvyklého chování, začal jsem přemýšlet, proč funguji právě tímto způsobem. Uvědomil jsem si pocity studu, za svoji "nedokonalost" před tímto "úžasným párem" a teprve potom i to, že to je také **jejich společný způsob fungování**. Uvědomil jsem si, že oba trpí NVP, které je možné formulovat jako: "Jen jeden z nás může být dokonalý! Musím se snažit být dokonalý/á abych toho druhého zaujal/a, jinak se propadnu do pocitů studu za bezcennost a budu opuštěný/á. Když je ten druhý dokonalý, já jsem bezcenný/á". Můžeme také použít tento vzorec, kde za tečky, je potřeba dosadit konkrétní fantazie páru, nebo rodiny : „**Ve vztazích to chodí tak, že když budeme chtít tuto žádoucí věc..., pak se stane takováto hrozba...**“.*

Příklad číslo 2

*Do terapie přišel pár "ekopartnerů". Hned po vstupu se podivili, že používám svíčky z palmového oleje a mám syntetický koberec a laskavě mě poučili, že to není ekologické. Měli velké problémy s oběma dětmi, které v pubertě začaly užívat drogy a žily velmi provokativní- "rozmařilý" život. V následující rodinné terapii jsem cítil tendenci zaujímat velmi skromné postoje, nebo vzpurně zdůraznit svoji odlišnost. Ukázalo se, že manžel žil v prvním manželství se ženou, která zemřela na zneužívání tvrdých drog. Velmi ji ale miloval, a dokud se zcela nezničila, žili bohatým, společenským životem plným drog, jídla, skupinového sexu a mnoha různých experimentů. Po její smrti se změnil. Našel si "skromnou" ekoženu a žili velmi odříkavým životem s pohrdavým postojem vůči "materiálnímu, požívačnému světu". Své děti vychovávali chladným, "racionálním" - deprivujícím způsobem. Jejich rodinné vztahové přesvědčení jsem formuloval takto: „**Ve vztazích to chodí tak, že když bude člověk chtít příjemné věci a užívat si..., pak se stane na příjemném závislý a nebude schopen to regulovat, protože všichni jsme velmi "hladoví"**. Člověk na sebe může být hrdý, když svůj hlad přemůže a dokáže se odříkat věcí, po kterých touží a to mu zachrání život. Děti fungovaly podle stejného přesvědčení, jen se mu vzpurně bránily.*

Příklad číslo 3

Lékařem mi byl poslán pár, jehož děti trpěly psychosomatickým onemocněním. Ačkoli šlo o hezké, nadané a dobře vzdělané lidi, "pronásledovalo je neštěstí" na každém kroku. Paní byla nedávno znásilněna, ukradli jim auto, na manželovu firmu byla vyhlášena exekuce, všichni byli často nemocní. Překvapilo mě jak "snadno" se s tím vším ale vyrovnávají. Když jsem na to upozornil, odpověděli unisono s hrdostí v hlase: "Koho pán Bůh miluje, toho s křížkem navštěvuje!". NVP jsem si formuloval takto: Čím více utrpení a škody zažijeme a bez reptání vydržíme, tím více nás Bůh (frustrující rodič) bude milovat a my si sebe můžeme vážít. Kdybychom zažívali zdraví, úspěch a štěstí byli bychom bez nároku na sebeúctu." Mohli bychom to formulovat jako nevědomou otázku, kterou řeší: Můžeme být Bohem (sami sebou) milováni, když ve svém životě budeme zažívat štěstí a úspěch? Jiný vzorec, který můžeme použít je: "Abychom měli vztah, lásku, sebeúctu, tak musíme trpět!" V další terapii se potvrdilo, že se naučili adaptovat se na velmi deprivující a frustrující, tyranské prostředí svých původních rodin tak, že vytěsnili svůj hněv v naději, že pak s nimi bude lépe nakládáno a navíc získaly odměnu-pocit, že jsou silné, hodné děti, které to rodičům nekomplikují.

V milostných vztazích **většinou lidé potřebují objekt dost bezpečný na to, aby bylo možné sdílet, vytvářet vztahová propojení (link) pomocí přesvědčení a testovat tato přesvědčení (NVP i NIP), ale dost ohrožující na to, aby to mělo smysl a bylo to pro ně přitažlivé.** V příliš bezpečném vztahu, kde je zřejmé, že by jejich testování prošlo velmi snadno a možná ani nebylo partnerem zaznamenáno by (většinou) necítili potřebnou jistotu, že je druhý skutečně vnímá, že jsou pro něj/pro ni důležití. Bylo by to až příliš nudné. Je-li ale vztah příliš ohrožující, protože je zřejmé, že nebude možné testováním úspěšně projít, člověk do něj (až na výjimky) nevstoupí, nebo v něm (většinou) nevydrží. Ani v prvním ani druhém případě tedy nevznikne správná „chemie lásky“.

Příklad číslo 4

Když se paní Jana vdávala, považovala svého manžela Mirka za "zázrak". Mirek byl její šéf, vzdělaný, kultivovaný, bohatý generální ředitel. Potřebovala tehdy testovat, jestli může být pro druhé hodnotná, když bude přirozená a autonomní. Jestli ji někdo takovou vůbec může milovat a on ji obdivoval za její temperament a spontánnost. Se svojí matkou si nerozuměla a otec jí neustále kritizoval, že něco neplní. Oba rodiče se celé dětství prudce, afektivně hádali a otec nakonec odešel. Prožila bouřlivou a vzpurnou pubertu s drogami a drobnou kriminalitou. Když Jana potkala Mirka byla nadšená, že našla tak klidného a stabilního muže. Chtěla, aby ji M

"vychovával" jak se správně chovat, protože z dětství si odnesla, že je špatná. Mirek byl rozumný, dobře vychovaný, klidný, depresivní muž a snažil se dělat "všechno správně"- aby Jana byla spokojená. Mirek pocházel z rodiny, kde bylo důležité správně se chovat. Vždy cítil, že je zcela nepřipustné, nebo až trapné, chovat se nerozumě, nebo emotivně. Pocity, nebo dokonce afekty se nikdy nevyjadřovaly. Rodiče se nikdy nehádali. Otec se jednoho dne (v jeho 6. letech) prostě sebral a odešel a jeho dlouhodobě depresivní matka krátce na to suicidovala. Vychovávala ho "hodná" babička. Teprve po narození dětí, začala být Jana nespokojená. Vyčítala manželovi, že jí nikdy vášnivě neobejme, nikdy nemá romantické, "bláznivé" nápady a nikdy se nerozzlobí. Mirek cítil hlubokou křivdu a zlost. Vždyť on se tolik snažil být rozumný a bez afektů, tak jak to po něm chtěli rodiče i babička a jak se to zpočátku líbilo i Janě. Křivdu a zlost, kterou prožíval, si z počátku terapie neuvědomoval. Místo emocí začal mít sexuální i jiné potíže. Snažil se "naučit" jak to od něj Jana chce a pak jí emoce "přehrát". Oba byli ale zklamáni. Jana jeho "afektivní a romantické" reakce vnímala jako falešné a znechucovalo jí to. Mirek se skutečně kvůli ní snažil a plnil její požadavky, ale nebyl oceněn, což nechápal a velmi se tím trápil, i když to nedal najevo. Jeho vytěsněný hněv se projevoval poruchami potence, což vztah komplikovalo. Jana zpočátku potřebovala bezpečný vztah, ale později začala testovat své NIP, že ona není dost cenná na to, aby byla milovaná. Už nestačilo, že Mirek je klidný a stabilní. Potřebovala si ověřit, jestli jí bude milovat i když ona projeví svoji kritičnost ne jen milou spontánností. Jejich sdílené NVP bylo možné formulovat: "Když budeme projevovat afekty, budeme spontánní a nebudeme se chovat podle očekávání druhých/ partnera, budeme kritizováni a zavrženi."

Nevědomá přesvědčení se v rodinách často předávají přes generace a v generacích se různě proplétají, někdy se NIP obou partnerů vzájemně posilují, jindy kompenzují, někdy vzájemně proměňují a ovlivňují a nebo tvoří "díry" na rodinném spojujícím pletivu (např. když partneři udržují tajemství o němž nemohou mluvit) tak, jak to popisuje Benghozi (2010) a (Titl, 2014a). Zatímco v některých generacích se mohou projevovat ve formě resilience a chránit, nebo podporovat, v jiné generaci se mohou projevovat maladaptivně jako duševní nemoc, psychosomatické onemocnění, nebo poruchy chování. V jedné generaci jako cosi co vztahy spojuje, jindy jako to, co vztahy ruší a rozděluje. NVP tedy propojuje jednotlivce horizontálně (v partnerských, rodinných, přátelských a jiných vztazích) i vertikálně (s minulými generacemi). Působí jako psychologická DNA, která v sobě obsahuje informace o traumatech jedince i minulých generací.

Dříve si psychoterapeuti naivně mysleli, že psychoterapie, která pomůže našim klientům vyřešit nevědomá traumata a intrapsychické konflikty, povede automaticky k tomu, že tito lidé budou mít šťastnější vztahy. To ale platí jen zčásti. Samotná zralost partnerů umožňuje funkční spolupráci, empatii a porozumění i vzájemnou úctu apod., ale nic nevypovídá o vzájemné sexuální přitažlivosti a vzrušení. K tomu, aby lidé spolu byli vzrušeni, aby jim dobře fungoval také sexuální vztah, zralost není potřebná. Někdy k tomu není potřebné porozumění a empatie a ani pozitivní ocenění a idealizace. Jsou lidé, kterým tyto prožitky dokonce ruší sexuální vztah. Někteří lidé se usmířují v posteli, jiní spolu nemohou souložit, pokud spolu mají konflikt. Co tedy (z psychologického hlediska) určuje, že dva lidé spolu zažívají sexuální vzrušení, zatímco s někým jiným, také pohledným ho nezažívají? Podle mých zkušeností nevědomé vztahové přesvědčení, které pár propojuje (link), v páru **určuje i druh nevědomých sexuálních fantazií**, které pár vzrušují, nebo inhibují. Sexuální vzrušení **není důsledkem "podráždění v sexuálních orgánech"**, ale odehrává se v naší mysli, je **určeno naší vědomou i nevědomou fantazií**. Dotyk na našem těle může být vnímán jako profesionální, citově bezvýznamný dotyk lékaře, jako příjemný, ale nevzrušující dotyk maséra, nebo dotyk eroticky významný, který rozechvěje celé naše tělo, pokud vzbuzuje i nevědomou erotickou fantazii. Psychoanalytika zajímá především vztah k objektu, k němuž je erotická fantazie připojena a druh této nevědomé fantazie.

Sexuálně fungující pár je v sexu, v **optimálním případě**, propojen **základní komplementární nevědomou (nebo jen z části vědomou) sexuální fantazií, kterou uspokojivě, v různých variacích, partneri odehrávají**. (Titl, 2014a). Problémové páry takovou společnou, komplementární, základní propojující sexuální fantazii nemají, nebo ji z nějakého důvodu nemohou sdílet a odehrávat a užívat si ji. Jakoby, aniž si to uvědomují, nehráli stejnou hru. Jeden hraje šachy a druhý „Člověče nezlob se“. Nebo, jako by je sice bavilo „Člověče nezlob se“, ale hrají šachy, protože to považují za správnější. Výsledkem je porucha fungování, nezájem o sex, nebo frustrace a hněv. Někteří lidé/páry jsou spokojeni se svým sexuálním životem i když jejich fantazie nejsou komplementární. Stačí jim, že se nevyklučují a umožňují fyzické uspokojení. Každý z nich sní o něčem/někom jiném, ale v rámci svého snění (vědomého i nevědomého) dojdou k vlastnímu uspokojení. Takový stav oboustranného uspokojení může vytvářet dojem, že jsou spokojeni spolu. To se ale občas děje v každém páru a pomáhá to páru přežít chvíle vzájemného nenaladění, nebo konfliktu.

Berenstein (1995) říká, že podle toho jak jsou partneři propojeni a jaké fantazie, lidé vkládají do sexuality, lze v párových terapiích pozorovat několik typů sexuálního spojení:

- **"Vztahový", tvořivý, plodný sex**

Slovem "tvořivý" nemyslím to, co partnerům někdy předkládá tréninková sexuologie, že by klienti měli mít v každé ruce nějaký fetiš, bičík, vibrátor a provádět sexuální olympiádu, ale spíše **jde o způsob živého, spontánního propojení, přirozenou komunikaci těl**, která může aktérům přinést nečekané zážitky. V tomto smyslu o tom hovoří Holmes (2007 in Titl, 2014b), když používá Winnicottův obraz pohodového dítěte, které si samo hraje v přítomnosti své matky, aby vysvětlil uspokojivý sex. *Schopnost být sám sebou v přítomnosti druhého* je základem pro dobrý sex, to by se ale nemělo nevyučovat se *vzájemností*, která vychází ze schopnosti vědět o druhém a splývat se subjektivními stavy druhého. "Dobrý sex " v pojetí Holmese (tamtéž) vychází "*ze schopnosti nechat se okouzlit a užívat si erotickou imaginaci obou a myslet tělem v tandemu*".

Slovem "plodný" nemyslím, že by musel nutně vést k rozmnožování, ale to že pro partnery je oživující, citově obohacující. Ve vztazích kde nefunguje sexualita, nebo jsou problémy s otěhotněním (které nejsou biologicky odůvodněné) zjišťují pravidelně nevědomé fantazie, které správnému fungování brání. Umělé oplodnění sice může obejít tyto psychologické zábrany, ale často posune problémy do života budoucí rodiny a dítěte.

Fantazie (a scénář s nimi související) vždy vystupují ve zdánlivě protikladné a doplňující se dvojici připomínající taoistický jin a jang. **Pokud se komplementarita daří, pár nás nenavštíví kvůli sexuálnímu problému-** jsou spokojeni i když formy uspokojení by někdo mohl nazvat jakkoli hanlivě - regresivními, perverzními apod.

- **Mechanický sex pro vybití**

partneři **jsou od sebe odpojeni**, nejsou spojeni komplementární sexuálními fantaziemi, každý je sám "ostrov" pro sebe. Např. se v duchu milují s někým jiným. Tento typ je častý tam, kde jsou ve vztahu nějaké problémy a došlo k odcizení (někdy jen chvilkovému), jeden nebo oba potřebují přerušit příliš dusící spojení vzájemného, příliš attachmentového, nebo symbiotického vztahu. Přechodné rozpojení partnerů nemusí znamenat žádné vážné ohrožení, někdy dokonce pomáhá- může dodat vztahu opět možnost "nadýchnout se" a

příště se zase spojit ve tvořivém a plodném sexu. Jen tam kde jde o záležitost trvalou, rigidně dodržovanou, signalizuje vážné problémy vztahu a je potřeba s tím pracovat.

Vzpomínám na partnery, kterým se nedařilo počít dítě. Když jsem se ptal na sexuální život, oba shodně potvrzovali, že mají sex dosti často a velmi uspokojivý". Později však vyšlo najevo, že jejich sexuální život se odehrává při sledování pornofilmů. Každý z nich si představoval, že se miluje s některým aktérem filmu. Dobře se spolu shodovali v úzkosti ze vzájemného citového vztahu. Oba propojovalo nevědomé vztahové přesvědčení, že když se spolu sblíží, skutečně se ponoří do vztahu, dostanou se do velmi ohrožující situace. Kdyby milovali a pak byli opuštěni, nevydrželi by to. Dalo by se to krátce shrnout: "Když se zamilujeme, můžeme být zničeni. Proto musíme držet distanci!". Zvědomění tohoto typu propojení, po analýze distancovaného přenosu k terapeutovi, pomohlo opravit vztahové přesvědčení a poskytnout jeden druhému více holdingu a to umožnilo, aby byli více spolu. V tu chvíli se změnila jejich sexuální fantazie. Poprvé začali přemýšlet jeden o druhém více osobně a to, co dříve sledovali na monitoru, začali odehrávat ve svém životě. Muže uspokojovala fantazie svůdce a ženu fantazie sváděné, zdánlivě odmítající školačky, nakonec přemožené sexuálním vzrušením. Jejich fantazie se komplementárně propojily a doplnily.

- **Sex zoufalství**

jde o defenzivní sex, který neslouží propojení, ale obraně proti vztahu, jeho kontrole, sexualizaci deprese. Behaviorálně úspěšné sexuální fungování ještě vůbec nemusí znamenat, že člověk funguje psychologicky a že pár je propojen.

Manželé A. požádali o terapii kvůli manželčině hypersexualitě. Paní A se bála, že ji manžel opustí. Z počátku žádala o léky na utlumení. S manželem, který už více nemohl, souložili pravidelně 1-2x denně. Nemohla ho pohládit, aniž by se vzrušila, neustále byla sexuálně frustrovaná a rozzlobená, že ji dost neuspokojuje, projevovala deficit empatie k manželovi i dětem. Kromě tohoto vztahu ale udržovala několik dalších pravidelných milenců a prakticky každý den měla sex nejméně s jedním. O víkendu utíkala z domu, aby mohla celý víkend souložit ve skupině, nebo s některým ze svých milenců. V terapii jsme postupně objevovali její skrytou depresi, orální frustrovanost a narcistický vztek na všechny muže. Její vlastní otec se brzy s matkou rozešel a odstěhoval se daleko, takže se s dcerou se vídal velmi zřídka. Prožívala to tak, že pro něj nebyla dost dobrá, a když přijel,

odmítala ho. Vyrůstala s neempatickou matkou a dominantním, narcistickým, kritickým otčímem. Opět měla pocit odmítání. Postupně se začala rozpomínat na pocity opuštění, které prožívala jako malé dítě, když matka- v jejím batolecím věku- na rok odcestovala a i později si jí po dlouhé hodiny nevšímala, protože se věnovala své práci, nebo později ji používala k vyprávění se o svých partnerských problémech. Vzpomínala na opuštění od "otců", na jejich nepochopení, na pocity úzkosti, když byla otčímem nucená do úkolů, pro něž nebyla dosti zralá a které musela plnit a jakožto nadané, vysoce inteligentní dítě i dokázala zvládnout tím, že vyvinula předčasnou zralost. Ta se projevovala jako pseudonezávislost (za níž byl skryt strach ze závislosti na ženách i mužích, které vnímala jako mocné a nebezpečné objekty) a sexualizaci jako obranu proti děsu z opuštění a způsob jak ovládnout nebezpečné, opouštějící muže. V dětství často slyšela rodiče jak souloží a sama musela stát za dveřmi, opuštěná. Domnívala se, že matčina moc nad krutým nevšímavým otčímem (a muži obecně) spočívá v její schopnosti souložit. Jak v terapii postupovala její intrapsychická separovanost od matky, rozšiřovaly se vzpomínky, posilovala se nová, opravdovější identita a truchlení nad ztrátami, začala si více uvědomovat, že sex jí slouží také jako druh pomsty a ponižení mužů/otce. Ruku v ruce s tím se snižovala i nutkavost sexuality a začala oceňovat nové kvality vztahu s partnerem. Zároveň vzrostla schopnost odkládat uspokojení i empatie pro druhé, včetně dětí. Postupně spolu manželé mohli sdílet společně uspokojující fantazie.

- **Sex ničící**

Setkáváme se s ním prakticky jen u perverzních, psychopatických, anetických osob. Jeho fantazijním cílem je poškodit, ponížit a ublížit, ne si užít. Do analytických terapií přicházejí spíše oběti těchto lidí.

Vzpomínám ale na klienta, který snil o tom, že se nakazí HIV a pak nakazí a zabije tímto způsobem co největší množství žen. Tím se pomstí ženám/matkám, které ho podle jeho domněnky odmítaly. Občas souložil s prostitutkami a chlubil se jak jim to v posteli nandal, protože souložil několik hodin.

V sexuálně funkčních, uspokojivých vztazích, o těchto fantaziích mohou (ale nemusí) partneři hravě hovořit, jsou mnohem více vědomé, protože je neohrožují, společně je rozvíjejí a mohou střídat i role v komplementárních fantaziích. Mohou je ale také "vypustit", přestat si je uvědomovat a více si uvědomovat vzájemnou blízkost a hru těl. Zralejší lidé mohou bez úzkosti

aktivizovat, uvědomovat si a případně i odehrávat v milostném životě širší spektrum fantazií. Úzkostní lidé je vytěšňují, nebo vědomě proti nim bojují a odehrávají je v symptomech, chybných úkonech, nebo je projikují do druhých a tam je odsuzují (a také si je užívají). Fantazie (vědomé i nevědomé) jsou realitou, kterou v párových terapiích nelze pominout. Nelze nemít nevědomé fantazie a bez vědomých fantazií by vztahy klesly na úroveň suchopárné pragmatické spolupráce a život se stal beznadějnou nudou. Úkolem analytika není bránit fantaziím, nebo snad je značkovat jako nezralé, či perverzní jak se někdy domnívají laici, ale naopak pomoci objevit nevědomé fantazie, které byly dříve z důvodů úzkosti odštěpeny, rozvíjet je a zakomponovat do vztahu a tímto způsobem vztah obohatit. Tzv. dobré dlouhodobé vztahy jsou dobré právě tím, že znovu a znovu obohacují svůj vztah z hlubších nevědomých zdrojů. Umí objevovat nové „bláznivé“ fantazie, podílet se na nich, zpracovávat je a užít si jejich sdílení. Tím jim berou osten úzkosti a nutkavosti, nebo agresivity. Vědomé, symbolizované (převedené do slov a hry) fantazie ztrácí svoji nebezpečnost. Člověk se podle nich nemusí chovat, získává svobodu výběru- může je odtruchlit jako neuskutečnitelné, realizovatelné ve fantazii, uspokojovat je ve vztahu v podobě, která vyhovuje i partnerovi, nebo v nějaké náhradní symbolické formě. Tzv. úspěšné páry (po úspěšné terapii) umí pohlédnout na svůj vztah z pozice třetího (jakoby z vnějšku), reflektovat co se mezi nimi odehrává a obohacovat ho novými fantaziemi.

Literatura

- 1) Benghozi, P. (2010): *Anamorphoses, sloughing of containers and family psychic transformations*. EFPP Florence
- 2) Berenstein, I. (1995). Psicoanálisis de familia y pareja. *Psicoanálisis*, 1995, Vol. XVII, No. 2
- 3) Blackmore, S. (2001). *Teorie memů*. Praha: Portál
- 4) Dawkins, R. (1998). *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta
- 5) Titl, S. (2014a). *Psychoanalytická párová terapie*. Praha: Portál
- 6) Titl, S. (2014b) *Párový vztah a sexuální fantazie*. Konference: Opočno
- 7) Weiss, J., Sampson, H. et al. (1986). *The Psychoanalytic Process. Theory, Clinical Observations and Empiric Research*. New York: Guilford Press
- 8) Weiss, J. (1990). *Unconscious Mental Functioning*. *Scientific American*, 262, 103-109.
- 9) Willi, J. (1990). *Was hält Paare zusammen?* Reinbek: Rowolt.
- 10) Willi, J. (1991). *Párová terapie*. Konfrontace.

11) Wright, R. (2002). *Víc než nic*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny

Další doporučená literatura k tématu:

- 1) Bateson, G. (1971). A systems approach. *International Journal of Psychiatry*, 9, 242-244
- 2) Dicks, H. (1967). *Marital Tensions*. New York: Basic Books
- 3) Fisher, H. (1994). *Anatomy of Love: A Natural History of Mating, Marriage, and Why We Stray*. New York: Ballantine Books
- 4) Fisher, H. (2004). *Why We Love: The Nature and Chemistry of Romantic Love*. New York: Holt Paperbacks.
- 5) Fisher, H. (2012). *We Have Chemistry! – the Role of Four Primary Temperament Dimensions in Mate Choice and Partner Compatibility*. Edited by G. Warburton. *The Psychotherapist*, Autumn 2012: Issue 52: 8-9.
- 6) Kaes, R. (2005). *A hypothesis for a third topic regarding intersubjectivity and the subject in a common, shared psychic space*. (staženo 1. Května 2016, dostupné z [http://www.funzionegamma.edu/inglese/number 21/kaes.asp.](http://www.funzionegamma.edu/inglese/number%2021/kaes.asp))
- 7) Kaes, R. (2007). *Linking, Aliances, and Shared Space*. London: The International Psychoanalytic Association
- 8) Kopřiva, K., Mikota, V., Titl, S. (1988): *Psychoanalýza v manželském poradenství*. Praha: Poradna pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy
- 9) Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie*. Praha: Portál
- 10) Lucká, L. (2008). *Nevědomé aspekty zamilování*. Sympozium Opočno.
- 11) Pickering, J. (2006) Whos affraid of the Wolfes couple. The interlocking traumatic scene. *Journal of Analytical Psychology*. 51(2), 251-270.
- 12) Pickering, J. (2011). *Being in Love. Therapeutic Pathways Through Psychological Obstacles to Love*. London: Routledge
- 13) Pickering, J. (2011). *Couple and Family Psychoanalysis*. London: Karnac Books
- 14) Titl, S. (2013). *Láska a partnerský vztah z psychoanalytického hlediska*. *Revue psychoanalytická psychoterapie*. Česká spol. pro psychoanal. terapii.
- 15) Volkan, V. (2012): *International Conference: Conflict and Reconciliation in Groups, Couples, Families, Society*. 24-27. May 2012, Greece, Athens.

SOUHRN

Sborník příspěvků z XIII. národní konference o manželském, partnerském a rodinném poradenství: Partnerství a rodičovství - synergie a konkurence obsahuje plné verze vybraných příspěvků. Příspěvky byly prezentovány v Medlově ve dnech 11.–13. května 2016.

Sborník reaguje na potřeby výzkumu i praxe, které propojuje. Obsahuje celkem 9 příspěvků z oblasti partnerského a rodinného soužití a je určen pro odborníky i zájemce z řad psychologů, sociálních pracovníků, právníků a studentů těchto oborů, kteří se o oblast partnerského a rodinného soužití teoreticky i výzkumně zajímají.

SUMMARY

Conference proceedings from the XIII. national conference of marriage, couple and family counselling: partnership and parenthood: synergy and competition contain the full version of selected papers Those were presented at the conference in Medlov 11.–13. May, 2016.

This conference proceedings react for the needs of researches and practice, and it tries to connect these two areas. It is made of 9 papers from experts of the field of couple and family life and the proceedings are intended for psychology professionals, social workers, lawyers and students of these fields of study who are interested in this area of couple and family life.

JMENNÝ REJSTŘÍK

C

Cichák 9

F

Franke 13, 52

H

Hájková 27

Heindorferová 9

Hinková 37

K

Kolařík 27

P

Pokorný 52

Porkertová 52

Poupětová 44

Procházka 52

T

Titl 71

S

Syptáková 56

Š

Šimečková 62

V

Velčovská 52

Vykypělová 62

VĚCNÝ REJSTŘÍK

D

důvěra 20, 38, 45

E

etické zásady 38

etika 38-43

H

homoparentalita 27, 52

K

koluze 71, 72, 74

komplementární sexuální fantazie 71

konflikt loajality 57

kontrakt 44-51

klient 44

L

LG komunita 27

M

mlčenlivost 38

My Backpack 62-70

N

nevědomé individuální přesvědčení 71

nevědomé vztahové přesvědčení 71

O

odmítání 56-60

P

partnerství 9-11, 13-26

pěstounská péče 28, 62

poradce 37-40, 44-50, 56-57

poradenství 37, 44, 53

propojení 71-81

přemístění 62, 65, 68

psychosexuální vývoj dětí 14

R

rodičovská aliance 57

rodičovský konflikt 57

rodičovství 9-11, 13-26, 27-28, 54

rodina 14, 28, 52, 57, 67, 75

S

stejnopohlavní pár 27

T

trauma 62-66, 72-79

V

výchova 14, 26, 29, 31

vztah 9

vztah rodič-dítě 57

Ž

životní příběh 62

Editor

Marek Kolařík

XIII. NÁRODNÍ KONFERENCE O MANŽELSKÉM, PARTNERSKÉM A RODINNÉM
PORADENSTVÍ

Partnerství a rodičovství – synergie a konkurence

Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kreiselová

Technická redakce autoři

Autor obálky Iva Perůtková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.e-shop.upol.cz

vup@upol.cz

Olomouc 2016

1. vydání

VUP 2016/0319

ISBN 978-80-244-5035-3 (Print)

ISBN 978-80-244-5050-6 (Online: PDF)

Neprodejná publikace